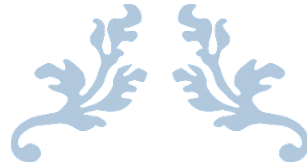

15 MAART 2017
RADBOD UNIVERSITEIT NIJMEGEN
Jelle Backhuis
S4137329
Dr. G.A. Mak

VAN LEUGENAAR NAAR PSYCHOPAAT

Veranderende beoordelingen van kinderen in het jeugdstrafrecht tussen 1920 en
1960

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Status Quaestionis.....	4
Criminaliteit en beleid.....	4
Praktijken van gedrag in meisjestuchtscholen.....	8
Jongens en justitie: De Kinderrechter te Den Bosch (1921 – 1960).....	10
Bronnen en methoden.....	12
Bronnen: rapporten in proces-verbalen.....	12
Methode.....	14
‘Met zedelijke en lichamelijke ondergang bedreigd? (1920 – 1939).....	16
‘Is verdachte normaal ontwikkelt of wel achterlijk?’ (1930 – 1939).....	19
‘Patiënten of misdadigers’(1940 – 1960).....	23
‘Kinderlijk onhandig en op seksueel gebied onbetrouwbaar’ (1950 – 1959).....	29
Conclusie.....	33
Bronnen:.....	35
Literatuur:.....	36

Inleiding

Hoewel het in de titel erg zwart-wit getoond wordt, verandert de beoordeling van kinderen die met justitie in aanraking zijn gekomen tussen 1920 en 1960 sterk. In de twintigste eeuw komen de ontwikkelingen in het jeugdstrafrecht in een stroomversnelling door de invoering van verscheidene Kinderwetten. De eerste wet, uit 1901, bood de overheid de macht om in te grijpen bij verwaarloosde kinderen. Vanaf dit moment kan de overheid actief ingrijpen om kinderen te beschermen, maar ook om jeugdcriminaliteit aan te pakken. Een belangrijke doel wordt het heropvoeden van kinderen van een crimineel tot een nuttig lid van de samenleving. Om dit doel te bereiken kon het nodig gevonden worden om het kind te onttrekken uit de omgeving of het milieu waarbinnen dit kind leefde. Daarnaast wordt er geprobeerd meer invloed uit te oefenen op deze omgeving door het aanstellen van bijvoorbeeld een gezinsvoogd.

Om dit milieu te kunnen omschrijven wordt door de overheid de functie van ambtenaar voor de kindwetten in het leven geroepen. Deze ambtenaar rapporteert aan de rechtbank over de omstandigheden en de omgeving waarin het kind opgroeit. Vanaf de jaren '40 kan ook de zenuwarts worden opgeroepen om het kind te onderzoeken. Dit kan gebeuren naar aanleiding van wat de ambtenaar voor de kindwetten rapporteert. Er is tot nu toe nog geen onderzoek gedaan naar de rol van de zenuwarts in de beoordeling van jongens in het strafrecht en precies dit heeft dit onderzoek als doel. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: "Hoe wordt het gedrag van delinquente kinderen die verdacht worden van een misdrijf geobserveerd en onderzocht in de periode 1921 tot en met 1960?"

Allereerst zal er in dit onderzoek aandacht besteedt worden aan de huidige stand van het debat omtrent kinderen en strafrecht. Daarna volgt een overzicht van welke bronnen door mij gebruikt zijn en ook hoe deze bronnen methodologisch onderzocht zijn. Het onderzoek zelf valt uiteen in vier periodes, waarbij een periode steeds een decennium omvat. Het onderzoek wordt afgesloten met een conclusie. Een overzicht van de gebruikte bronnen en literatuur is te vinden op de laatste pagina's van dit onderzoek.

Status Quaestionis

De omgang met delinquente kinderen in Nederland in de twintigste eeuw wordt in de historiografie vanuit twee hoeken belicht. Een belangrijk verschil in de historiografie over jeugdrecht is wie er zeggingskracht heeft over wat een ‘goede’ (her-)opvoeding van kinderen is, indien zij van het rechte pad zijn afgedwaald. De verschillen tussen deze twee visies zitten voornamelijk in het gebruikte bronmateriaal. Aan de ene kant wordt er geschiedenis geschreven vanuit een beleidsmatige kant, hierbij gaat het voornamelijk om bronnen uit historische wetgeving, pedagogische vakliteratuur en het beleid en bestuur van instellingen voor jeugdige delinquenten. Anderzijds wordt er gekeken naar de praktijken van het omgaan met delinquente kinderen, waarbij de nadruk tot nu toe voornamelijk ligt bij meisjes in tuchtcholen. Hierbij gaat het om door werknemers geschreven rapporten waarin de meisjes beschreven worden. Allereerst zal in deze SQ de stand van het debat worden weergegeven, waarbij wordt begonnen met historici die geschiedkundig onderzoek plegen aan de hand van beleidsmatige bronnen, zoals verandering in wetgeving omtrent kinderen en justitie. Daarna zal er gekeken worden naar wat er mede door historici is geschreven over de praktijk van de beoordeling van en omgang met delinquente kinderen. Tot slot zal ik vanuit deze Status Quaestionis vertrekken naar de door mij geselecteerde bronnen uit het archief van de kinderrechtster in Den Bosch en de toegevoegde waarde die het gebruik van deze bronnen relevant maakt.

Criminaliteit en beleid

De Nederlandse historica Nelleke Bakker, gespecialiseerd in de geschiedenis van de pedagogiek in Nederland, is gepromoveerd op de rol van Nederlandse pedagogen en de veranderende visies op opvoeding in het gezin van 1845 tot 1925.¹ Opvoeding is volgens Bakker in de door haar onderzochte periode vooral een morele opvoeding, waar een moreel goede opvoeding belangrijker is dan het geluk van het kind. Ouders moesten moreel het goede voorbeeld zijn voor hun kinderen. Een belangrijke opmerking die zij maakt, is dat het hier tot 1900 voornamelijk gaat om visies binnen de hogere, burgerlijke klasse. Pas vanaf het begin van twintigste eeuw zal vanuit deze hogere klasse geprobeerd worden om de sociaal lagere klasse te bereiken met idealen omtrent opvoeding.² Bakker probeert in haar proefschrift om de heersende norm geuit in opvoedingsvoorlichting te vatten, om zo te bestuderen wat in de periode van 1845 tot 1925 gezien werd als goede opvoeding en hoe deze visies eventueel veranderden.

Het bronmateriaal dat door Bakker gebruikt is om haar hoofdvraag te beantwoorden, bestaat voornamelijk uit gepubliceerde opvoedingsvoorlichting. Hierbij scheidt Bakker de publicaties in twee groepen, de vrijzinnig-protestantse of religieuze neutrale groep die eerst tot een probleemcultuur komen en de confessionelen, voorstanders van godsdienstig bijzonder onderwijs, die pas in een latere

¹ Nelleke Bakker, *Kind en karakter. Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845-1925* (Amsterdam, 1995), blz. 1-2.

² Bakker, *Kind en karakter*, blz. 3.

periode tot een probleemcultuur binnen de opvoeding komen. Door opvoedingsvoorlichting wordt, volgens Bakker, een standaard geformuleerd voor ouders ten aanzien van de opvoeding van hun kinderen. Deze standaard heeft een disciplinerende en normaliserende werking, waarbij het disciplinerende wordt gedefinieerd als een ‘aandrang tot zelfdwang.’ Het normaliserende wordt in navolging van de Nederlandse historisch-pedagogen De Rooy, Kruithof en Righart gedefinieerd als ‘het benoemen en vervolgens behandelen van afwijkend gedrag.’ Deze normalisering mondt volgens Bakker uit in een probleemcultuur in de opvoeding. In een cultuur als deze wordt het opvoeden beschouwd als een rechte weg, waarbij kinderen die daarvan afwijken als problematisch worden beschouwd en dus gecorrigeerd dienen te worden.

De hierboven al genoemde probleemcultuur betekent dat het opvoeden van kinderen geen simpel proces is, maar dat het opvoeden een lange weg is die vol eventuele valkuilen kan zijn. De nadruk ligt op het vermijden van deze valkuilen om de opvoeding te laten slagen.³ De ontwikkeling van het denken in problemen en de daarbij horende oplossingen gaat samen met de groei van de professionalisering van medici, psychiaters en psychologen. Belangrijk is dat de opvoeding leidt tot een goede ‘karaktervorming’, die door Bakker is opgedeeld in twee kenmerken. Karaktervorming gaat volgens haar in de door haar onderzochte periode om zowel een aangeboren individuele aanleg, als ook om een opvoedingsresultaat.⁴ Vanaf de twintigste eeuw, wanneer een zekere scholarisatie de norm is geworden, zijn opvoedingsdeskundigen het volgens Bakker eens dat zedelijke vorming van kinderen binnen het milieu door zowel de ouders als op school moet gebeuren. Met scholarisatie bedoelt Bakker dat scholing en de daarbij horende diploma’s in de samenleving meer en meer als een maatstaaf gaan gelden, doordat genoten opleiding een belangrijke beoordelingsmeter wordt.⁵

Het opvoeden en vooral ook het heropvoeden binnen wat Bakker als probleemcultuur aanduidt, staat ook centraal in het werk van Jan-Wilm Delicat, Deze Duitse historicus is in Nijmegen gepromoveerd op de ontwikkelingen in normhantering van problematische opvoedingssituaties.⁶ In zijn proefschrift, *Van ijzeren vuist naar zachte hand*, bestudeert hij Rijksopvoedingsgestichten (ROG’s) in Nederland, waarbij hij de theorie over heersende opvoedingsidealen vergelijkt met het beleid dat gevoerd wordt in de ROG’s. Om te komen tot een beeld van de praktijk van heropvoeding binnen de ROG’s, bestudeert Delicat in zijn proefschrift notulen van het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies, een apparaat dat als taak had het reilen en zeilen van de ROG’s te controleren. Daarnaast baseert hij zijn onderzoek op enkele specifieke ROG’s die als voorbeeld

3 Bakker, *Kind en karakter* blz. 6.

4 Ibidem, blz. 3.

5 Ibidem, blz. 53.

6 Jan-Wilm Delicat, *Van ijzeren vuist naar zachte hand. Idee en praktijk in de rijksopvoedingsgestichten 1901-1961* (Nijmegen, 2001), blz. 16.

dienen. Om tot een conclusie te komen over de heersende theorieën van heropvoeding, bestudeert hij tijdschriften over kinderbescherming en opvoedkunde.⁷

De periode die zijn werk centraal staat is de periode van 1901 tot en met 1961. Deze chronologische afbakening baseert hij op de ontwikkeling van de zogenaamde Kinderwetten. In 1901 wordt de eerste kinderwetgeving aangenomen door de Tweede Kamer. Vanaf 1901 is er een duidelijk verschil tussen kinderen en volwassenen voor de wet, waarbij kinderen als zodanig zowel beschermd als veroordeeld kunnen worden via justitie. Deze wetgeving wordt in 1905 aangevuld, vanaf wanneer Delicat spreekt van een ‘pedagogisering van het jeugdstrafrecht.’ Deze pedagogisering houdt in dat het individuele, criminele kind beschermd moet worden tegen de eigen persoon en omstandigheden waaronder het criminele feit gepleegd is. Straf moet vanaf dan voornamelijk als opvoedend element gaan gelden in plaats van als een puur vergeldende maatregel. Ook hier is een normalisering te zien, omdat het kind dat strafrechtelijk afwijkt, uit diens milieu wordt getrokken en via deze interventie heropgevoed wordt. Dit zodat het kind weer in de maatschappij kan re-integreren om herhaling van criminele daden te voorkomen.⁸ Door de verandering van het doel van de straf, namelijk van heropvoedend in plaats van vergeldend, is het kind niet langer gelijkgeschakeld aan volwassenen.

In 1921 heeft er een voor mijn eigen onderzoek belangrijke wijziging in de wetgeving over het kinderrecht plaatsgevonden, namelijk de invoering van de ondertoezichtstelling van delinquente kinderen en het oprichten van het instituut van de kinderrechter op 5 juli van dat jaar. Het onderzoek van Delicat eindigt in 1961, omdat de wetgeving rondom jeugdrecht dan dusdanig gemoderniseerd wordt, dat vergelijken met de voorgaande periode lastig is.

Bij het doen van onderzoek naar jeugdrecht in Nederland zijn volgens Delicat drie begrippen belangrijk. Naast de hierboven al besproken pedagogisering van het jeugdstrafrecht, zijn dat de psychologisering en de daarbij horende professionalisering. Bij de psychologisering gaat het om een verschuiving vanaf de jaren dertig naar een theoretisch, door psychologen gefundeerde kindgerichte opvoedingsstijl. In de jaren vijftig zou deze manier van kijken als norm gaan gelden. Vanuit de dieptepsychologie wordt er een verklaring gevonden voor afwijkend gedrag. De oplossing voor afwijkend gedrag vinden de psychiaters en psychologen niet meer in een lichamelijke, fysieke disciplineren van buitenaf, maar veel meer vanuit een individuele, zachte aanpak. Hierbij wordt er eerder emotionele druk uitgeoefend om het kind her op te voeden.⁹ Een onderdeel van deze psychologisering is de kindgerichte opvoedingsstijl, waarbij Delicat aansluit bij de hiervoor al door Nelleke Bakker benoemde probleemcultuur. Ook Bakker ziet de opkomst van de dieptepsychologie als

⁷ Delicat, *Van ijzeren vuist naar zachte hand*, blz. 25-26.

⁸ Ibidem, blz. 13-14.

⁹ Ibidem, blz. 17-18.

een antwoord op en een mogelijke oplossing van afwijkend kindergedrag en als manier om her op te voeden.¹⁰

De laatste term die volgens Delicat van belang is bij het onderzoek doen naar criminele jeugd in Nederland in de twintigste eeuw is professionalisering. De definitie voor deze term ontleent hij aan de sociologen Brinkgreve, Onland en De Swaan. Professionalisering betekent hier dat wat zij ‘verzorgende beroepen’ noemen opnieuw opgeleid worden om moeilijkheden van hulpbehoevenden te kunnen behandelen volgens vaste methodes.¹¹ Een belangrijk onderdeel hiervan is dat de beroepsgroep wordt opgedeeld in verschillende behandelingsinstellingen met elk een eigen takenpakket.¹² Hiermee samen hangt een groeiende inmenging vanuit de overheid. Hierbij baseert hij zich deels op Jeroen Dekker, professor in Groningen gespecialiseerd in de geschiedenis van het onderwijs en pedagogiek. Dekker constateert dat onder andere rond 1900 kinderen, en dan voornamelijk kinderen die om wat voor reden dan ook afwijken van gestelde normen, zich bevinden in een spanningsveld van verschillende specialisaties van werkvelden. Ieder werkveld, van pedagoog tot psycholoog, van leraar tot advocaat, probeert zeggingskracht te krijgen over deze afwijkende kinderen door een oplossing vanuit de eigen kennis voor te stellen.¹³

De socioloog Bernard Kruithof zegt hierover dat de geschiktheid van ouders om hun eigen kinderen op te voeden al sinds de zestiende eeuw voer voor discussies is.¹⁴ Een belangrijke stap in deze discussies ziet Kruithof in de al bij Delicat besproken Kinderwetten, waarbij een belangrijke toevoeging is dat ouders ontheven kunnen worden van hun voogdij vanaf 1901. Een onttrekking aan het ouderlijk milieu dient een oplossing te zijn voor het kind, om deze geïsoleerd van zijn ouders her op te voeden. Ook Kruithof ziet dat de groep die verantwoordelijk is voor deze kinderen pas vanaf de jaren veertig professionaliseert aan de hand van beroepsopleidingen.¹⁵ De historica Geertje Dimmendaal schakelt de professionalisering in haar promotieonderzoek gelijk aan de opkomst en de aanstelling van psychiaters in *Huize de Ranitz*.¹⁶ In de casus van deze meisjesinrichting beschrijft

10 Bakker, *Kind en karakter*, blz. 6.

11 Delicat, *Van ijzeren vuist*, blz. 18; Brinkgreve, Onland en De Swaan, *De opkomst van het psychotherapeutisch bedrijf* (Utrecht, 1979), blz. 10.

12 Brinkgreve, Onland en De Swaan, *De opkomst*, blz. 10.

13 Jeroen Dekker, ‘Witte jassen en zwarte toga’s’, *Pedagogisch Tijdschrift* 15 (1990), blz. 111-121, alhier blz. 112.

14 Bernard Kruithof, ‘Overheid, kindbescherming en ‘het belang van het kind’’, *Justitiële verkenningen* 34:8 (2008), blz. 11 – 23, alhier blz. 11.

15 Kruithof, ‘Overheid, kindbescherming en ‘het belang van het kind’’, blz. 17.

16 Geertje Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling. Meisjes in Huize de Ranitz, Groningen 1941 – 1967* (Groningen, 1998), blz. 261.

Dimmendaal theorie en praktijk samen vanaf 1945 aan de hand van verschillende testen van de meisjes, gedaan door deskundigen zoals de psychiater.

Het gebruikte bronmateriaal van de hierboven genoemde auteurs is voornamelijk beleidsmatig. Vragen worden beantwoord aan de hand van veranderingen in wetgeving en wetenschappelijke, contemporaine literatuur. Delicat combineert al deels theorie en praktijk door ook te kijken naar beleidsstukken van twee ROG's. Dit doet hij slechts met het doel om illustratieve voorbeelden bij zijn tekst te geven. Het hierboven al vermelde promotieonderzoek van Dimmendaal gaat een stap 'dieper' in haar zoektocht naar de praktijk van beschrijvingen en beoordelingen van kinderen die afwijken van de heersende sociale norm. Haar manier en het onderzoek van de historica Saskia Bultman zullen in het volgende stuk besproken worden, waarin onderzoek naar de praktijken van omgang met delinquent gedrag centraal staat.

Praktijken van gedrag in meisjestuchtscholen

De historica Geertje Dimmendaal is in 1998 gepromoveerd op ontwikkelingen in wat zij de techniek van de opvoeding noemt. Hierbij heeft ze als casus het Rijksopvoedingsgesticht *Huize de Ranitz* te Groningen gekozen, gedurende de periode 1941 – 1967. Centraal in haar onderzoek staat de vraag wie in de meisjesinrichting bepaalt wat een problematisch kind is. Hierbij onderzoekt ze hoe heersende wetenschappelijke opvattingen in de praktijk vorm worden gegeven in *Huize de Ranitz*.¹⁷ De professionalisering van de zorg in Nederland onderzoekt Dimmendaal aan de hand van beleidsmatige veranderingen in de kinderbescherming. Hieronder vallen bijvoorbeeld organisatorische overheidsrapporten, maar ook verschillende juridische stukken over de ontwikkeling van de kinderbescherming. Daarnaast gaat ze in op de hierboven al beschreven competentiestrijd tussen de verschillende professionele disciplines, met een nadruk op de spanning tussen de psychiatrie en psychologie enerzijds en de (ortho-)pedagogiek anderzijds. Tot slot duikt zij in de rapportages, opgesteld door groepsleidsters en afdelingshoofden, over de opgenomen meisjes. Deze rapportages vergelijkt zij met de theoretische opvattingen om te kijken hoe praktijk en theorie al dan niet samen zijn gegaan in haar onderzoeksperiode.¹⁸

De manier waarop deze rapporten worden opgesteld verandert vanaf het einde van de oorlog in een snel tempo. Deze verandering wordt mede veroorzaakt door de opkomst van de psychiaters en psychologen en de grote rol die deze beroepen gaan spelen in de zorg. Diagnostiek verandert in de naoorlogse periode aan de hand van de professionalisering van deze beroepsgroepen, die theorieën gaan staven vanuit een wetenschappelijk instrumentarium.¹⁹ Voor de casus van *Huize de Ranitz* stelt Dimmendaal de professionalisering van de zorg gelijk aan de intrede van psychiaters en psychologen,

17 Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 4.

18 Ibidem, blz. 7-9.

19 Ibidem, blz. 15.

die ook een eigen jargon met zich meenemen.²⁰ In het eerste deel van de twintigste eeuw gaat het, volgens bakker, nog om karaktervorming. Hierbij wordt er bij het zoeken naar oorzaken voor afwijkend gedrag gekeken naar aanlegfactoren en eventuele ‘grondfouten. Na de Tweede Wereldoorlog is er, volgens Dimmendaal juist een groot geloof in de maakbaarheid van de persoonlijkheid van kinderen, ook of juist wanneer zij afwijkend gedrag vertonen.²¹

De rol van psychologen omvat in de periode vanaf 1945 vooral het afnemen van verschillende soorten testen en de daarbij horende diagnoses. De daadwerkelijke behandeling wordt uitgevoerd door de psychiaters, waar beide beroepen een wetenschappelijke achtergrond hebben die in deze tijd indruk maakt.²² Hoewel er geprobeerd is om vanuit deze wetenschappelijke achtergrond in een geobjectiveerde taal te spreken over de meisjes, ziet Dimmendaal nog steeds een duidelijk ideaaltype van het ‘keurige meisje.’ Vrouwelijkheid uit zich idealiter in een zekere passiviteit ten opzichte van mannelijke leeftijdsgenoten. In de meisjesinrichting worden de meisjes binnen de huishouding opgeleid voor verzorgende beroepen en voor het huwelijk. Daarnaast worden druk gedrag en lichamelijk geweld uitdrukkelijk afgekeurd en als ‘onvrouwelijk’ gedrag afgedaan.

Het spreken over seksualiteit blijft gedurende de gehele onderzoeksperiode van Dimmendaal lastig voor het personeel. Hoewel zij ziet dat er onder invloed van psychiaters en psychologen geprobeerd wordt om taboes open te breken, is het voornaamste advies vanuit het personeel naar de meisjes om vooral ‘niet te ver te gaan.’²³ Hoewel er vanuit professioneel, wetenschappelijk oogpunt in theorie dus aandacht besteedt wordt aan seksualiteit, blijken hier praktijk en theorie niet overeen te komen.

De testen die bij Dimmendaal al kort aan bod komen, worden nauwkeurig bestudeerd door Saskia Bultman in haar dissertatie. De historica Bultman is in 2016 gepromoveerd op meisjes in de Rijksheropvoedingsgestichten voor meisjes in Nederland van 1905 tot 1975. De beginperiode baseert ook zij op de kindervetten uit het begin van de twintigste eeuw, waar het wettelijk kunnen onttrekken van kinderen uit de voogd van hun ouders in 1905 een belangrijke verandering is. Het jaartal 1975 komt overeen met de laatste dossiers van het archief van de ROG voor meisjes die zij bestudeerde.²⁴ De hoofdvraag die in haar promotieonderzoek centraal staat is hoe beoordelingscriteria een rol spelen in de identiteitsvorming van de meisjes in het heropvoedingshuis. Deze vraag valt uiteen in deelvragen over wat de functie is van de instrumenten, de rol van ‘governmentality’ in het uitvoeren van de testen,

²⁰ Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 79.

²¹ Bakker, *Kind en Karakter*, blz. 3; Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 265.

²² Dimmendaal, *heropvoeding en behandeling*, blz. 262 – 263.

²³ Ibidem, blz. 241.

²⁴ Saskia Bultman, *Constructing a female delinquent self: assessing pupils in the Dutch State Reform School for Girls, 1905-1975* (Nijmegen, 2016), blz. 30.

hoe identiteiten geconstrueerd worden door de testen en tot slot wordt er door Bultman gekeken naar de rol die gender en seksualiteit spelen in het beoordelen van de meisjes door middel van de testen.²⁵

Om een antwoord te kunnen geven op deze vragen, bestudeert Bultman een viertal tests die meisjes door de onderzoeksperiode heen hebben moeten afleggen bij de intake in het heropvoedingshuis: het pedagogisch-pathologisch onderzoek, autobiografisch schrijven, de Rorschach-test en een psychologisch onderzoek. Vanuit deze testen worden de meisjes beoordeeld om zo te kijken welke behandeling ze nodig hebben, gezien vanuit de huidige situatie waarin ze zich bevinden.²⁶ Belangrijk is dat twee testen, namelijk de Rorschach test (toegepast van 1938 tot 1948) en het psychologisch onderzoek directe uitkomsten zijn van wat ook Bultman duidt als een psychologisering van de omgang met deze meisjes.²⁷ Een belangrijk verschil dat Bultman voornamelijk in haar vierde deelvraag aanhaalt, is de rol die gender en seksualiteit spelen bij de beschrijving van meisjes. Meisjes en jongens eindigen om verschillende redenen in heropvoedingshuizen. Waar het bij jongens gaat om misdaden zoals diefstal en geweldpleging, gaat het bij meisjes vaak om zorgen van anderen over hun seksualiteit.²⁸

Bultman concludeert dat de testen een grote rol spelen in de vorming van de identiteit van de meisjes in het heropvoedingshuis, omdat de testen meisjes in een grote mate categoriseren door de mogelijke resultaten van de testen. Welke assessmenttechniek die gebruikt wordt, bepaald hoe er over het meisje gesproken wordt, waarbij iedere test een ander meisje produceert. Vandaar dat Bultman stelt dat er sprake is van meerdere mogelijkheden voor de identiteit van het ‘misdadig meisje’, de meervoudigheid schuilt in verschillende gebruikte technieken met iedere hun eigen uitkomst.²⁹

Jongens en justitie: De Kinderrechter te Den Bosch (1921 – 1960)

Uit de bovenstaande historiografie blijkt dat er in de omgang van kinderen in de twintigste eeuw in Nederland veel verandert. Zo worden er, om met kinderen die afwijkend gedrag vertonen om te gaan en her op te voeden, in de twintigste eeuw verschillende wetten ingevoerd. Een andere grote verandering is de professionalisering van beroepsgroepen die te maken hebben met kinderen in het jeugdrecht. Er vindt een psychologisering plaats nadat verschillende beroepsgroepen beargumenteren het beste gereedschap te hebben om kinderen her op te voeden. Deze steeds veranderende professionele autoriteitsclaim zagen we terug bij Bakker, Delicat, Dekker en Kruithof, om tot slot bij het onderzoek naar de praktijk van meisjes in tuchtscholen te zien dat de professionalisering van

²⁵ Bultman, *Constructing a female delinquent self*, blz. 32-33.

²⁶ Ibidem, blz. 5,

²⁷ Ibidem, blz. 21.

²⁸ Ibidem, blz. 24 – 25.

²⁹ Ibidem, blz. 348 – 351.

diagnostiek bij Dimmendaal en Bultman te maken had met de opkomst van wetenschappelijke psychiatrie en psychologie.

Om een aanvulling te geven op het onderzoek van Dimmendaal en Bultman zal ik in deze scriptie gebruik maken van de archieven van de jeugdrechter in Den Bosch, ook hier vindt een professionalisering plaats na de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is dit bronmateriaal nog niet gebruikt in deze context. Omdat het in de bronnen van de jeugdrechter in Den Bosch voornamelijk om jongens als verdachte gaat, is het interessant om de conclusies die Dimmendaal en Bultman over meisjes en gender trekken, te vergelijken met wat er in dit onderzoek naar voren zal komen over gender en jongens als verdachte. Vandaar dat de hoofdvraag van dit onderzoek als volgt luidt: “Hoe wordt het gedrag van delinquente kinderen die verdacht worden van een misdrijf geobserveerd en onderzocht in de periode 1921 tot en met 1960?” In het jeugdrecht in Den Bosch gaat het hier voor de overgrote meerderheid over jongens uit sociaal lagere klassen. Hierdoor kan er in dit onderzoek de mannelijke kant van het jeugdrecht worden verkend, als een uitbreiding of aanvulling van het onderzoek gedaan door Dimmendaal en Bultman voor meisjes in tuchthuizen. Hierbij zullen de conclusies die Dimmendaal en Bultman trekken over gender en meisjes vergelijken met wat er in de rapporten over jongens aan de orde komt wat betreft mannelijkheid en vrouwelijkheid. Daarnaast staat de vraag centraal in hoeverre de verklaring van dit gedrag in deze periode verandert aan de hand van de in de literatuur besproken professionalisering van het jeugdrecht. Hierbij zal er voornamelijk aandacht zijn voor de intrede van de psychiaters en psychologen in het jeugdrecht na de Tweede Wereldoorlog.

Bronnen en methoden

Om de gestelde vragen te kunnen beantwoorden zal er gekeken worden naar rapporten opgesteld door de ambtenaar voor de kinderrechten. Deze rapporten zijn onderdeel van proces-verbalen van rechtszaken waarin zaken van delinquente kinderen zijn behandeld, uit het archief van de kinderrechter in Den Bosch. Na de oorlog kunnen ook zenuwartsen opgeroepen worden om het kind in kwestie te onderzoeken, mocht dit door de ambtenaar voor de kinderrechten noodzakelijk geacht worden. Vanaf de naoorlogse periode zullen de twee rapporten (die van de ambtenaar en die van de zenuwarts) met elkaar vergeleken worden. Qua historische opdeling van dit werkstuk wordt in grote lijnen aan de tijdlijnen van de hiervoor besproken literatuur gehouden. De eerste, vooroorlogse periode loopt van 1921, het jaar van de oprichting van het instituut van de kinderrechter, tot en met het jaar 1939. De tweede periode loopt ten tijde van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945). Tot slot loopt de laatste periode van mijn onderzoek van 1945 tot en met 1960. Eerst zal nu het totale bronnencorpus besproken worden, waarna de gebruikte methode zal worden uitgelegd.

Bronnen: rapporten in proces-verbalen

Het archief van de Kinderrechter van Den Bosch is te vinden in het *Brabants Historisch Informatiecentrum* (BHIC). De voor dit onderzoek gebruikte rapporten zijn onderdeel van proces-verbalen. Deze proces-verbalen bevatten alle geschreven informatie over de strafzaak, waarbij er gedacht kan worden aan rapporten van de politie, de strafeis, verslagen van de rechtszaak en de rapporten geschreven door de ambtenaar voor de kinderrechten. Deze ambtenaar in dienst van de rechtbank heeft als taak om voor de rechtszaak onderzoek te doen naar het *milieu* van het verdachte kind. Met het woord milieu, een woord dat in haast ieder rapport terugkomt, wordt de leefomgeving van het verdachte kind bedoeld. Hier komen alle aspecten aan bod: de gezinssituatie, hoe staat het gezin bekend, het werk en bezoekt de jongen dan wel het gezin een kerk.

De rapporten zijn niet aan de hand van een formulier opgesteld, maar hebben wel steeds eenzelfde opzet. Allereerst wordt er door de ambtenaar voor de kinderrechten gekeken naar de gezinssituatie van het kind. De ambtenaar stelt hier steeds de volgende vragen: zijn de ouders nog bij elkaar? Hoe staan de ouders bekend in de wijk bij politie en omgeving? Hierbij is er ook aandacht voor de financiële situatie van het gezin. Daarna komen de andere gezinsleden aan bod: zijn er broers of zussen, waar ook hier de vraag gesteld wordt hoe deze bekend staan in de omgeving, maar vooral ook op school. De ambtenaar voor de kinderrechten oordeelt dan in zijn rapport over het kind zelf nadat hij een gesprek heeft gehad met het kind. Na dit gesprek gaat de ambtenaar voor de kinderrechten in gesprek met het inwinnen van informatie bij de schoolmeester, de pastoor en (ex-)werkgevers waar het kind mee te maken gehad heeft. Tot slot eindigt het rapport met een conclusie en een strafadvies, een advies dat vaak opgevolgd wordt.

Daarnaast kan vanaf de jaren '40 de zenuwarts opgeroepen worden, indien het door de ambtenaar voor de kinderen nodig geacht wordt om het delinquente kind in kwestie te laten onderzoeken. Als dit het geval is, dan zijn de rapporten van de zenuwarts ook te vinden in het proces-verbaal. Ook deze rapporten volgen een vaste opzet. Het rapport begint met een 'anamnese van de patiënt zelf.' Dit houdt in dat de zenuwarts het kind zelf diens medische voorgeschiedenis laat vertellen. Deze wordt opgevolgd door een anamnese van de vader, waar de zenuwarts samen met de vader de medische geschiedenis van de familie doorneemt. Daarna komt de anamnese met de voogd, indien er sprake is van een gezinsvoogd. Na deze drie anamneses volgt het onderzoek van de zenuwarts, hetgeen opgedeeld is in twee delen. Er vindt een psychologisch en een lichamelijk onderzoek plaats. Ook de zenuwarts gaat na deze onderzoeken op huisbezoek om het gezin en de omgeving te beoordelen, waarna de zenuwarts zijn conclusies trekt. De conclusies van deze onderzoeken monden uit in een advies naar de rechter over welke straf het kind dient te krijgen.

In totaal zijn er in de database van het BHIC vier archieven te vinden, die ieder een decennium beslaan uit de onderzoeksperiode. De verdeling van proces-verbalen over de periode ziet er als volgt uit:

1920 – 1929: 77 proces-verbalen,

1930 – 1939: 503 proces-verbalen

1940 – 1949: 657 proces-verbalen

1950 – 1959: 38 proces-verbalen

Van de periodes 1920 – 1929, 1930 – 1939 en 1950 – 1959 zijn alle proces-verbalen bekeken. In de jaren '30 zijn er, om een voor mij onbekende reden, slechts 16 rapporten te vinden in de 503 proces-verbalen. Voor deze periode zijn de proces-verbalen wel bekeken om een overzicht te krijgen van welk kind waarvoor veroordeeld wordt. Pas vanaf 1939, het jaar waarin alle zestien rapporten geschreven zijn, worden de rapporten geanalyseerd.

In de periode 1940 – 1949 is er een gigantische piek in het aantal rapporten dat te vinden is in de strafzaken bij de Kinderrechter. De oorzaak van deze piek is de Tweede Wereldoorlog, wanneer er door schaarste veel gestolen wordt. Om toch dit decennium te onderzoeken, zijn er in totaal 155 dossiers ingezien. Op dit aantal ben ik uitgekomen door uit het totale decennium gespreid genoeg proces-verbalen in te kijken. Ook heb ik niet meer proces-verbalen ingezien om toch enigszins een goede verhouding te hebben tussen de aantallen per decennium. De rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten en die van de zenuwarts staan in dit onderzoek centraal. Per hoofdstuk zal er aangegeven worden om hoeveel proces-verbalen het in deze periode gaat en hoeveel rapporten er in de betreffende proces-verbalen aanwezig zijn. Bij sommige proces-verbalen ontbreekt, zonder verdere reden, enige informatie.

Methodie

In dit onderzoek zal er gekeken worden naar hoe kinderen beschreven zijn in de rapporten van de ambtenaar voor de kinderretten en rapporten van de zenuwarts en hoe deze beschrijvingen eventueel veranderen gedurende de onderzoeksperiode van 1920 tot en met 1960. Vanaf de jaren '40 professionaliseert justitie in de zin dat, zoals we zagen in de Status Quaestionis, er een psychiater of zenuwarts opgeroepen kan worden om het kind te onderzoeken. Vanaf die periode zullen ook de rapporten van de zenuwartsen, indien aanwezig in de proces-verbalen, bekeken worden. In proces-verbalen waarin beide rapportages aanwezig zijn, zullen deze met elkaar vergeleken worden om te onderzoeken waar de verschillen zitten in de beoordeling van het kind en de gebruikte taal van de ambtenaar voor de kinderretten en de zenuwarts. In deze paragraaf wordt eerst gekeken naar wat beide functies inhouden en wat voor opleiding de ambtenaar voor de kinderretten en de zenuwarts genoten hebben.

De functie van ambtenaar voor de kinderretten ontstaat na de invoering van de eerste Kinderretten in 1905 in het jaar 1909. Het takenpakket van deze ambtenaar behelst vooral toezichthoudende en voorlichtende taken. Een onderdeel hiervan is het in opdracht van de rechtbank op onderzoek gaan naar het milieu van het verdachte kind.³⁰ Vaak hadden deze ambtenaren een opleiding gevolgd aan de Scholen voor Maatschappelijk Werk. Deze scholen boden een specialisatie in kinderrbescherming aan.³¹

De psychiaters, wiens rapporten te vinden zijn in deze proces-verbalen, zijn gespecialiseerd in jeugdpsychiatrie. Een werkveld dat zich na een exploratieve fase voor de Tweede Wereldoorlog presenteert als een autoriteit op het gebied van geestelijke gezondheidszorg. Dit past binnen het gedachtegoed van een probleemcultuur rondom opgroeiende kinderen.³² De groei van deze vakgroep ziet de politicoloog en pedagoog Ido Weijers terug in een groei publicaties vanuit het vakgebied van de jeugdpsychiatrie, als ook in het grote aantal thema's dat door jeugdpsychiaters wordt aangesneden.³³ Deze psychiaters of zenuwartsen zijn hooggeschoold en beschikken over een aparte vaktaal die vaak voor leken ontoegankelijk is.³⁴ Een belangrijke toevoeging in de rapporten van zenuwartsen is dat kinderen gediagnosticeerd kunnen worden, waarbij er sterk gedacht wordt in ziekte of afwijking en een eventuele oplossing voor deze afwijking.³⁵ Anders dan de ambtenaren voor de kinderretten, zijn de zenuwartsen die in de archieven terug te vinden zijn steeds met naam en toenaam bekend, doordat

³⁰ Simon Groenveld, *Wezen en boeffjes: zes eeuwen zorg in wees- en kinderrhuizen* (Hilversum, 1997), blz. 335.

³¹ Dimmendaal, *Heropvoeding en Behandeling*, blz. 32.

³² Ido Weijers, 'Zestig jaar kinderr- en jeugdpsychiatrie in Nederland (1920 – 1980)', in: *Kind en adolescent* 23:2 (2002), blz. 51-60, alhier blz. 53.

³³ Weijers, 'Zestig jaar kinderr- en jeugdpsychiatrie in Nederland', blz. 54.

³⁴ Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 79.

³⁵ Ibidem, blz. 159.

zij hun rapporten ondertekenden. Steeds zal ik vermelden om welke zenuwarts het gaat bij de betreffende rapporten en eventuele citaten hieruit.

In navolging van Dimmendaal en Bultman kijk ik in dit onderzoek dus naar rapporten opgesteld door professionals, waarin kinderen bekeken en beoordeeld worden. In haar proefschrift *Heropvoeding en behandeling* onderzoekt Dimmendaal rapporten over meisjes opgenomen in een tuchtschool in Groningen, opgesteld door personeel. Dit personeel bestaat uit de dagelijkse leiding en begeleiders, maar ook uit zenuwartsen die in dienst van de tuchtschool werken. In het promotieonderzoek van Bultman bestudeert ze hoe identiteit van delinquente meisjes mede gevormd worden aan de hand van verschillende soorten psychologische tests. In dit onderzoek zal er, in de lijn van Dimmendaal en Bultman, worden gekeken naar de beoordeling van praktijken van gedrag van delinquente kinderen aan de hand van de rapporten van zowel de ambtenaar voor de kindervetten als die van de zenuwarts. Dit zal ik doen om te kijken naar wat er eventueel verandert in de periode 1920 tot 1960 en wat de rol van de zenuwarts hier in is. Deze verandering kan zich uiten doordat er vanuit het vak van de zenuwarts op een andere manier wordt gekeken naar het kind, het kind wordt op een andere manier geobserveerd, gediagnosticeerd en beoordeeld. Een belangrijke toevoeging is dat het in dit bronmateriaal voor de overgrote meerderheid gaat om jongens die verdacht worden van een misdrijf. Op deze manier kunnen conclusies die Dimmendaal en Bultman trekken naar aanleiding van gender en vrouwelijkheid getoetst worden. Hoe worden jongens in de setting van het kindervetten bekeken en beoordeeld in het midden van de twintigste eeuw?

Omdat het hier gaat om mensen die, zeker voor de gevallen van de jaren '50, mogelijk nog leven, zijn alle mogelijke namen in citaten geanonimiseerd. Verder zijn de citaten, inclusief eventuele spelfouten, overgenomen uit de rapporten van de betreffende proces-verbalen.

‘Met zedelijke en lichamelijke ondergang bedreigd? (1920 – 1939)

In navolging van de indeling van het BHIC, zoals gezien bij het vorige hoofdstuk, komen hier de rapporten van de ambtenaar voor de kinderrechten per decennium aan bod. Tussen 1920 en 1930 zijn er 77 proces-verbalen te vinden in het archief van de kinderrechter. Van deze 77 proces-verbalen ontbreekt er bij vijf dossiers verdere informatie. In acht andere zaken gaat het om ouders die om wat voor reden dan ook uit de voogdij van hun kinderen worden geheven. Van de 65 proces-verbalen die dan overblijven, gaat het in 16 gevallen over meisjes die berecht worden, de 49 andere strafzaken behandelen strafzaken met jongens als verdachten. De reden dat de kinderen voor de kinderrechter moeten verschijnen is opvallend vaak hetzelfde, het gaat namelijk in 30 gevallen om diefstal. In de proces-verbalen die dan overblijven, wordt het kind meestal verdacht van het hebben gepleegd van ontucht.

Echter moeten de kinderen vaak voor de kinderrechter komen als een soort preventieve maatregel na kleinere misdaden en kattenkwaad. Diefstal is hier zo goed als altijd ook een onderdeel van. Ook het gedrag kan een oorzaak zijn, waarbij er aan ongewenst gedrag, zoals oneerlijkheid, gedacht moet worden. In 27 gevallen moeten ‘onttrekking aan het misdadig milieu’ en een ‘heropvoeding via zware tucht’ leiden tot een oplossing voor het ‘leugenachtig en diefachtig karakter’ van de kinderen in kwestie.

Bij meisjes is er nog een extra aspect van belang bij deze preventieve onttrekking en verdere heropvoeding. Van de 16 proces-verbalen waarbij een meisje voor moet komen, is bij acht zaken ‘lichtzinnig en losbandig’ gedrag de reden om de meisjes te onttrekken aan hun milieu. De ouders of de gezinsvoogd maken zich in deze gevallen zorgen om het meisje, door haar ‘omgang met vrouwen die (zedelijk) ongunstig bekend staan’ en vaak ‘tot laat in danshuizen verblijven.’ Bij jongens is hier totaal geen sprake van. Bij jongens ligt de nadruk veel meer op het afhaken op school en het doelloos rondzwerven op straat al dan niet nadat de jongen ‘omgang heeft met slechte rakkers.’

In het hoofdstuk Bronnen en Methoden is al besproken hoe de dossiers eruitzien qua vorm. Interessant is dat in de dossiers van 1920 tot en met 1930 er ook grote overeenkomst is tussen de inhoud van de verschillende proces-verbalen. Van het totaal van de 65 dossiers die jeugdige delinquenten bespreken worden er liefst 27 kinderen als volgt beschreven: “Hij (of zij) wordt met zedelijke (en vaak ook lichamelijke) ondergang bedreigd”. In twintig dossiers wordt over het kind gezegd dat “hij (of zij) zijn voogd(-esse)/vader/moeder reden tot misnoegen geeft”. Ook de hierboven al genoemde leugenachtige en diefachtige aard van kinderen komt meer dan twintig keer voor. Door de overeenkomsten van gebruikte taal in de proces-verbalen lijkt het alsof het kind een onafscheidelijk onderdeel vormt van zijn milieu en beoordeeld wordt als onderdeel van dit milieu in plaats van als individueel kind. Hierbij valt op dat de sociale afkomst van de verdachte kinderen vaak hetzelfde is. Het gaat namelijk in bijna ieder proces-verbaal over kinderen uit de lage, stedelijke klasse. De

rapporten in de proces-verbalen komen soms zoveel overeen, dat het vaak zelfs lijkt dat er stevast over hetzelfde kind wordt gesproken.

Daarnaast is de taal die door de ambtenaar voor de kindwetten gebruikt wordt erg moraliserend. Zo kunnen kinderen bijvoorbeeld worden omschreven als de ‘aanstichter van dit kwaad.’ Maar ook ouders moeten eraan geloven: meer dan tien keer wordt de vader omschreven als een ‘zwakkeling’ en opvallend vaak, namelijk acht keer, in combinatie met een moeder die overspannen en zenuwachtig is, volgens het oordeel van de ambtenaar voor de kindwetten. De beoordeling van de ouders verschilt verder in de zin dat er bij vaders gekeken wordt of deze (veel) drinken. Bij moeders wordt het vermeld indien er sprake is van een ‘ongunstige levensstijl’ of wanneer zij in haar omgeving als ‘onzedelijk bekend staat.’

In sommige gevallen gaat het over recidiverende kinderen die al in een tuchtschool hebben gezeten. Opvallend is dat er in deze gevallen al sprake is van een psychiatrische test, genomen bij de intake van het kind in de betreffende tuchtschool. Bultman heeft in haar promotieonderzoek getoond dat het hier in deze periode kan gaan om twee soorten tests, namelijk de *pedagogisch-pathologisch zelfonderzoek* en/of een autobiografisch schrijven. Bultman ziet bij het eerste onderzoek dat kinderen aan de hand van bepaalde begrippen, zoals crimineel, achterbaks en achterlijk, worden gecategoriseerd.³⁶ Deze onderzoeken worden door de ambtenaar voor de kindwetten in kwestie meegenomen en de ambtenaar voor de kindwetten gebruikt steeds dezelfde categoriserende woorden. Hierboven is al duidelijk geworden dat het kind in dit decennium voornamelijk aan de hand van de begrippen ‘diefachtigheid’ en ‘leugenachtigheid’ wordt gecategoriseerd. Een voorbeeld hiervan is een jongen, verdacht van het meermaals plegen van diefstal, die volgens de ambtenaar voor de kindwetten, ‘zo opgroeit dat hij met de zedelijke ondergang wordt bedreigd.’ Zijn gedrag is ‘zeer diefachtig van aard’, waar de jongen verder ook ‘leugenachtig gedrag vertoont.’ Volgens de ambtenaar uit zich dit onder anderen in het ‘langs de straten zwerven.’³⁷

Zo is er verder een proces-verbaal waarin een jongen al in de tuchtschool te Ginneken heeft gezeten en daar naar voren is gekomen dat hij “psychisch achterlijk bleek te zijn.” Na wederom gestolen te hebben, gaat er een ambtenaar voor de kinderen langs en deze oordeelt als volgt: de jongen is “merkwaardig geval van degeneratie, waar zijn grootvader van vaderszijde nog een algemeen geacht schoolhoofd was. Wanneer er geen verandering aantreedt zal hij voor de maatschappij een gevaarlijk individu worden.”³⁸

36 Bultman, *Constructing a female delinquent self*, blz. 77.

37 BHIC, Den Bosch, 23 Rechtbank in Den Bosch 1838 – 1930 N.B. Stukken van 1825 – 1937, 1188 Kinderrechter, 1923 februari 24 – 1925 november 7, Proces-verbaal 26, 23-04-1927.

38 BHIC, Den Bosch, 23 Rechtbank in Den Bosch 1838 – 1930 N.B. Stukken van 1825 – 1937, 1188 Kinderrechter, 1923 februari 24 – 1925 november 7, Proces-verbaal 13, 24-01-1925.

Het ‘degeneratie-denken’ dat uit het hier bovenstaande citaat naar voren komt, wordt uitvoerig besproken door Bultman en duidt op een gedachtegoed waarin abnormaliteiten als erfelijk beschouwd worden. Verder zouden deze erfelijke afwijkingen versterkt kunnen worden door te leven onder wat als moreel onjuist wordt gezien, voornamelijk onder slechte omstandigheden in de stad. Degeneratie hoort, deze gedachtelijn volgend, dus vooral bij de sociaal lagere, stedelijke klasse.³⁹ Precies uit deze groep komt het overgrote merendeel van veroordeelde kinderen en het begrip degeneratie is dan ook vaak voor in de rapporten te vinden. De enige oplossing voor de diefachtige aanleg of aard van het kind wordt gevonden in een ‘bijzondere’ of zware tucht en een onttrekking aan de ‘ruwe, laagstaande omgeving.’

In dit eerste decennium vallen verschillende dingen op. De beoordelingen van de ambtenaar voor de kindervetten van jongens en meisjes verschillen erg veel. Bij meisjes wordt er vooral gekeken of ze omgang hebben met mannelijke personen of vrouwelijke personen die op zedelijk gebied ongunstig bekendstaan, of ze al dan niet ontucht hebben gepleegd en of zij zich zelf zedeloos gedragen of op zedelijk gebied zelf ongunstig bekendstaan. Bij jongens heb ik drie gevallen van verdenking van ontucht gevonden. Echter, in plaats van dat de ambtenaar voor de kindervetten ingaat op de ontuchtige handelingen van de jongens, beoordeelt deze vooral de diefachtige en leugenachtige aard en wordt de gebruikelijke oplossing voorgesteld: zware tucht en onttrekking aan het milieu. Centraal bij beiden staat of ze al dan niet met de zedelijke of lichamelijke ondergang worden bedreigd en of het kind diens voorged reden tot misnoegen geeft. Een belangrijke bestrijding van afwijkingen in het gedrag zoals ‘diefachtigheid’ en ‘leugenachtigheid’ wordt over het algemeen gevonden in een strenge straf door middel van tucht.⁴⁰

Dimmendaal categoriseert in haar onderzoek grofweg vier redenen voor opname van meisjes in het heropvoedinghuis Huize de Ranitz. De redenen voor een opname kunnen strafrechtelijk, seksueel gedrag, thuisomstandigheden of een combinatie van meerdere redenen zijn.⁴¹ Uit haar onderzoek wordt duidelijk dat het overgrote deel van de meisjes opgenomen wordt na seksueel wangedrag, waarbij het haast nooit tot een daadwerkelijke rechtszaak komt. Voor jongens is precies het tegenovergestelde aan de hand, de overgrote meerderheid komt om strafrechtelijke redenen uiteindelijk in een tehuis terecht.⁴² Voor de door mij onderzochte proces-verbalen uit de periode 1920 – 1929 klopt het beeld dat Dimmendaal schetst, aangezien de overgrote meerderheid van de proces-verbalen bestaat uit jongens, verdacht van een diefstal.

³⁹ Bultman, *Constructing a female delinquent self*, blz. 78-79. Voor meer informatie over het degeneratiedenken zie de bundel van Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel en Kaat Wils (red.), *Degeneratie in België, 1860-1940 : een geschiedenis van ideeën en praktijken* (Leuven, 2003).

⁴⁰ Dimmendaal, *Heropvoeding en gedrag*, blz. 160.

⁴¹ Ibidem, blz. 125-126.

⁴² Ibidem, blz. 128.

‘Is verdachte normaal ontwikkelt of wel achterlijk?’ (1930 – 1939)

In de periode van 1930 tot en met 1939 zijn er 503 proces-verbalen verspreid over negen archiefdozen te vinden in het archief van het BHIC. Zonder dat er verdere informatie te vinden is in het archief, bestaat de overgrote meerderheid van de dossiers alleen uit de droge data van het proces-verbaal zelf. Dit houdt in dat vermeldt is wie de verdachte is, waarvan deze verdacht wordt als ook met welke straf hij of zij wordt bestraft. Dit alles staat erg summier genoteerd, waarbij bijvoorbeeld de vraag wie de verdachte is, beantwoord wordt door de naam, geboortedatum en de naam en geboortedatum van de ouders dan wel de voogd van het verdachte kind. Er is in deze periode helemaal geen sprake van uitgebreide rapportages. Deels valt dit te verklaren doordat meer dan de helft van alle proces-verbalen in deze periode volgt na deze overtreding: "Het in de provincie Noord-Brabant als bestuurder/bestuurster van een rijwiel/motorrijtuig doormede als vervoermiddel gebruik maken van den weg zonder bij zich te hebben de tot dat rijwiel/motorrijtuig betrekkelijke rijkaart". Dit misdrijf wordt zo goed als altijd bestraft met een kleine geld boete, waarna er verder weinig woorden aan vuilgemaakt worden.

Hoewel de personen die beboet worden omdat ze geen geldige rijkaart hebben nog steeds voor de meerderheid mannelijk zijn, is het aantal verdachten qua geslacht wat gelijkmatiger verdeeld. Bij de andere helft van de proces-verbalen, voor het overgrote merendeel met betrekking tot diefstal, trekt de lijn van de jaren '20 zich door. Meer dan 90% van deze 247 dossiers heeft een jongen als verdachte van een misdrijf. Het misdrijf waar het om gaat is zo goed als altijd diefstal. Andere proces-verbalen behandelen jongens die verdacht worden van: (zware) mishandeling, verduistering, stroperij en een enkele keer ook brandstichting.

Vanaf 1934 zijn er sporadisch wel vragenlijsten aanwezig die ons iets meer inzicht geven in het verdachte kind en hoe deze beoordeeld wordt. Op de vraag, wanneer het nodig geacht wordt om deze vragenlijst in te vullen, is geen eenduidig antwoord te vinden. Deze vragenlijsten geven wel al meer informatie over het kind, zij het dat het hier gaat om een uitgetypte lijst met vragen, waarop in enkele woorden antwoord wordt gegeven. Daarnaast zijn de vragen redelijk suggestief, doordat zij al een duidelijk antwoord uitlokken. Een van de vragen die in het formulier gesteld wordt om het kind te kunnen duiden, luidt als volgt: "Is de verdachte twistziek of driftig van aard of wel van een bedaard of zwak karakter?" En mocht er bijvoorbeeld sprake zijn van een zwak karakter, luidt de vervolgvraag: "is hij of zij normaal ontwikkeld of wel achterlijk?". Antwoorden op deze vragen zijn vaak in een of twee woorden geformuleerd, waarbij mogelijke antwoorden niet veel meer zeggen dan "leugenachtig, niet achterlijk", "driftig doch ijverig" of slechts "normaal".⁴³

⁴³ Een voorbeeld van een proces-verbaal met een dergelijke vragenlijst: 523, 238, 420, 17-11-1936. De vragenlijsten bestaan uit zeventien vragen, waarbij de eerste tien vragen de achtergrond en omgeving van het kind als onderwerp hebben. De overige zeven gaan over het kind, diens karakter en het gepleegde misdrijf.

Vanaf 1939 zijn er wel weer de uitgebreide rapportages van de ambtenaar voor de kindervetten te vinden. In totaal gaat het in dit jaar om zestien proces-verbalen. Deze proces-verbalen zullen in dit gedeelte centraal staan, omdat we hier uitgebreide informatie vinden over het kind en beschreven zijn vanuit het oogpunt van de ambtenaar voor de kindervetten. De conclusies die we uit deze rapportages halen zullen de aanloop vormen naar het tweede hoofdstuk en bieden de mogelijkheid om te kijken of er verschillen zijn met de voorgaande periode in de beoordeling van het verdachte kind door de ambtenaar voor de kindervetten. De zestien proces-verbalen zijn als volgt verdeeld: alle verdachte kinderen zijn in deze gevallen jongens. Twaalf van deze jongens worden verdacht van diefstal, de andere vier van stroperij, mishandeling, inbraak en respectievelijk brandstichting. Voor zover te lezen gaat het in alle proces-verbalen over jongens die opgroeien in de stad binnen de lagere sociale klassen, waarbij ouders vaak werkeloos zijn.

Het 'wonen in een volksbuurt' komt verassend vaak voor in combinatie met de beoordeling van het kind als hebbende een 'zwak karakter.' Dit gebeurt maar liefst tien van de zestien keer, waarbij er in acht van deze tien gevallen aan toegevoegd wordt dat het kind 'zijn uiterlijk geen aangenaam geheel vormt.' In een geval komt dit doordat de jongen erg stottert en de 'verdachte maakt op de rapporteur een domme en wonderlijke indruk. Hij moet z.i. (van de rapporteur) tot de imbecielen gerangschikt worden.' Dit komt mede door 'een paar spleet-ogen' en een 'gebrek aan werkelijkheidszin.'⁴⁴ In navolging van de rapporten uit de jaren '20, zien we dat ook hier kinderen duidelijk binnen hun milieu geplaatst worden. Een belangrijk gegeven dat steeds terugkomt, naast het feit dat orde en tucht deze kinderen wel op het rechte pad kunnen brengen, is het gebrek aan toezicht binnen het milieu waarin het kind opgroeit.

Een oplossing voor dit gebrek aan controle over het kind wordt gevonden in het oordeel van de 'Onder Toezicht der Regeering gesteld.' Dit houdt een toezicht op het gezin door een gezinsvoogd in, waarbij deze gezinsvoogd het kind onder diens voogdij neemt. De gezinsvoogd heeft als belangrijkste taak om sporadisch bij het gezin waar het kind opgroeit langs te gaan en te controleren of alles in orde is. Deze straf, een stuk minder zwaar dan de daadwerkelijke ontheffing van de ouders, wordt een belangrijk instrument vanuit justitie om een vinger aan de pols te houden bij het delinquent kind, concludeert Delicat in zijn onderzoek naar de ontwikkeling van ideeën en praktijken van de heropvoeding van kinderen. Het onder toezicht stellen wordt in deze periode gebruikt als een preventieve maatregel, om recidiverend gedrag te voorkomen en om te zorgen dat het kind toch de kans krijgt om binnen diens gezin op te groeien.⁴⁵

In vergelijking met de voorgaande periode (1920-1929) valt op dat er in principe in minder dezelfde bewoordingen wordt geschreven. In ieder geval is het niet meer zo dat hele zinnen in

⁴⁴ BHIC, Den Bosch, 523 Rechtbank in Den Bosch 1930 -1939 N.B. Stukken van 1878 - 1965, 243, Proces-verbaal 2796, 14-02-1939.

⁴⁵ Delicat, *Van ijzeren vuist naar zachte hand*, blz. 90-91.

verschillende rapporten met elkaar overeenkomen, zoals bijvoorbeeld in de voorgaande periode het geval was. Waar voorheen vooral het beeld opdook van een en hetzelfde kind in verschillende proces-verbalen, zijn de kinderen die beschreven worden meer divers. Dit houdt niet in dat het oordeel veel verschilt met dat zoals gegeven staat in het voorgaande decennium. Nog steeds wordt het kind door de ambtenaar voor de kindwetten in een sterk binaire taal beschreven. Zoals al eerder gezegd, bestaat het merendeel van de verdachten uit jongens die gestolen hebben. Steeds weer worden deze jongens beschreven als ‘een onbetrouwbaar, leugenachtig type’, die ‘op de rapporteur een ongunstige indruk’ maken, waardoor het met de diversiteit van het omschrijven van het kind ook wel weer meevalt. Van de zestien proces-verbalen worden er zes jongens beschreven als ‘onverschillig’, acht als ‘brutaal’, tien als ‘niet betrouwbaar’ of ‘onbetrouwbaar’ en maar liefst veertien als ‘leugenachtig.’ Een ambtenaar voor de kindwetten weet over een jongen, op wie al het voorgaande wordt toegepast, nog te zeggen dat ‘diens karakter lang geen 18 karaats is.’⁴⁶

Nog steeds worden de rapporten in de proces-verbalen geschreven in een erg belerende toon. De ambtenaar voor de kindwetten houdt zich niet in wanneer deze vindt dat de ouders het niet goed doen. Zo is er bijvoorbeeld een geval van een jongen, die reeds in een Rijksopvoedingsgesticht zit, en vanuit daar naar huis schrijft. In deze brief uit 1939, gericht aan de moeder, richt de jongen geen woord tot de vader. Deze vader wordt door de ambtenaar als volgt omschreven: "Deze egoïstische man is daarmee aangetast in zijn eer", waarna de ambtenaar hierover oordeelt dat "voelt de vader dan niet, dat opvoeden ook beteekent zich soms en onder bepaalde omstandigheden te vernederen?". De ambtenaar oordeelt over deze man, dat hij "den indruk maakt van een eigenwijze, driftige rakker, een doordrijvende en tyraniserende echtgenoot en vader, wiens eigen-ik een kostbaar kleinood schijnt te zijn". In het slot van dit rapport komt de ambtenaar dan ook tot een duidelijke conclusie met betrekking tot wie er straf verdient: "En zonder nu bepaald een uitspraak te willen doen over de schuldvraag, meent de rapporteur toch wel te mogen opmerken, dat de schijn tegen den vader is". De verdachte zelf, opgegroeid in het "gekke gezin" en "dit kwade milieu", komt er met een waarschuwing vanaf.⁴⁷

Naast deze belerende toon is er ook, in navolging van de vorige periode, een grote rol weggelegd voor het milieu waarbinnen het kind opgroeit. Een jongen verdacht van diefstal wordt als volgt beschreven, hij en zijn familie ‘zijn, voor zoover men kan herinneren, altijd een echte paupers familie geweest, waar nimmer normale denkbeelden op nagehouden werden.’ Daarnaast zegt de rapporteur dat ‘de milieu-factoren van den knaap zoo overtuigend slecht zijn, dat verschil van meening over de op hem toe te passen maatregel bijna niet kan bestaan. Indien hij wil slagen, dient hij geheel

⁴⁶ BHIC, Den Bosch, 523 Rechtbank in Den Bosch 1930 -1939 N.B. Stukken van 1878 - 1965, 243, Proces-verbaal 2798, 06-01-1939.

⁴⁷ BHIC, Den Bosch, 523 Rechtbank in Den Bosch 1930 -1939 N.B. Stukken van 1878 - 1965, 243, Proces-verbaal 3082, 21-08-1939.

van zijn verderfelijke milieu te worden losgemaakt.⁷⁴⁸ In een ander geval is er sprake van een jongen die verdacht wordt van het hebben gepleegd van een diefstal. In een gesprek met de ambtenaar voor de kinderplicht wordt de ambtenaar duidelijk dat het kind wel moet deugen, hij oordeelt dat ‘dit kind, het werkelijk nu eenmaal zijn omgeving tegen zich heeft’, en ‘verdacht misstap is daardoor alleen te verklaren door een omgang met verkeerde kameraden, want niets wijst er verder op, dat verdacht eigen aanleg tot eenige reserve noopt.’⁷⁴⁹

Een opvallende ontwikkeling is dat er bij de beoordeling van het milieu door de ambtenaar voor de kinderplicht in diens rapporten in de jaren '30 ook melding gemaakt wordt van de politieke voorkeuren ouders, vooral wanneer deze lijken af te wijken van hoe de rapporteur zelf denkt over de politiek. Wanneer de ouders ‘in de omgeving bekend staan als communisten’ worden zij meermaals beschreven als ‘morele lafaarden.’ In de zestien gevallen wordt hier vier keer melding van gemaakt, waar er hier voorheen geen sprake van is.

Door het ontbreken van uitgebreide rapporten van de ambtenaar voor de kinderplicht gedurende dit decennium is het lastig om even veel conclusies te trekken als mogelijk was voor de vorige periode. Uit de proces-verbalen blijkt dat in dit decennium de lijn van de jaren '20 doorgetrokken wordt. Naast de verslagen van boetes door het niet hebben van een rijkaart voor auto of motor, bestaat het merendeel van de verdachte kinderen uit jongens die een diefstal gepleegd hebben. Wat opvalt uit de zestien gevonden proces-verbalen is dat ook in deze aanwezige rapporten er een grote overeenkomst is tussen de omschrijving van de verschillende jongens. Steeds weer wordt de jongen in kwestie beoordeeld binnen diens milieu, dat volgens de verschillende ambtenaars meermaals een ‘defect milieu’ blijkt te zijn. Deze beoordeling gebeurt daarnaast steeds in dezelfde bewoordingen.

48 BHIC, Den Bosch, 523 Rechtbank in Den Bosch 1930 -1939 N.B. Stukken van 1878 - 1965, 243, Proces-verbaal 245, 24-06-1939.

49 BHIC, Den Bosch, 523 Rechtbank in Den Bosch 1930 -1939 N.B. Stukken van 1878 - 1965, 243, Proces-verbaal 3078, 10-08-1939.

‘Patiënten of misdadigers’(1940 – 1960)

In dit hoofdstuk komt de volgende onderzoeksperiode aan bod. Ook dit hoofdstuk is per decennium ingedeeld, waarbij het eerste gedeelte de periode 1940 – 1949 behandelt en het tweede deel de periode 1950 - 1959. Het eerste proces-verbaal waar ik een rapport van een zenuwarts in heb gevonden, komt uit 20 mei 1943. Wanneer er vanaf dan een rapport van beiden professionals in het proces-verbaal aanwezig is, worden deze met elkaar vergeleken, waarbij de aandacht ligt op hoe er over het kind in kwestie gesproken wordt. Ook wordt er gekeken of, en indien het antwoord hierop ja is, hoe de beoordeling van het kind door de ambtenaar verandert door de autoriteit en groeiende betrokkenheid van de zenuwarts in de rechtspraak.

Om de periode van 1940 tot 1949 te kunnen analyseren, zijn er 155 proces-verbalen, verspreid over het decennium, ingezien. In totaal zijn deze 155 proces-verbalen te vinden in acht dozen met archiefdossiers, waarvan de nummering te vinden is in de bijlagen. Van de 155 proces-verbalen gaat het in slechts vijf gevallen om een meisje als verdachte, waarbij het meisje in kwestie steeds verdacht wordt van diefstal. In de overige 150 gevallen is een jongen de verdachte. Van deze 150 proces-verbalen is het misdrijf waarvan de jongens verdacht worden in 122 gevallen diefstal. In de rest van de gevallen is er vooral sprake van gepleegde ontucht, tien keer heeft de verdachte ontucht gepleegd met een meisje, vijf keer met een andere jongen. De dertien proces-verbalen die dan overblijven, hebben voornamelijk mishandeling en vernieling als onderwerp.

In totaal zijn er zeventien rapporten van een zenuwarts gevonden in de procesdossiers, waarvan er zestien een jongen als onderzochte persoon hebben. In dit hoofdstuk wordt er allereerst gekeken naar veranderingen in de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten in vergelijking met de vorige twintig jaar. Een van de verschillen tussen proces-verbalen van de vorige periodes en deze periode, is de mogelijkheid van rapportage door een zenuwarts. De mogelijkheid van de zenuwarts als expert die opgeroepen kan worden en de daarbij horende rapporten zullen hier uitgebreid verkend worden. Wat voor gevolgen heeft de intrede van de zenuwarts voor de observering en beoordeling van het kind? Om tot een antwoord te komen op deze vraag voor de jaren '40 zullen de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten en die van de zenuwarts aan het einde van dit hoofdstuk vergeleken worden.

In de jaren '40 is er een opkomst van verschillende tests te zien in de proces-verbalen, deze tests gaan meer en meer de maatstaaf vormen van hoe kinderen beoordeeld worden. Waar er in de jaren '30 sporadisch uitslagen vermeld worden, zijn deze aan het begin van de jaren '40 gemeengoed. De belangrijkste en door de jaren '40 heen steeds vaker voorkomende test is de IQ-test, aan de hand waarvan bepaald wordt of een kind ‘heel behoorlijk’ of dan wel ‘achterlijk’ is. Deze test duidt ik hier als de belangrijkste, omdat de uitslag consequent vermeld wordt in proces-verbalen. Waar er voorheen ook al gesproken wordt over het al dan niet achterlijk zijn van het verdachte kind, gaat de uitslag van

de IQ-test een bewijs vormen voor de al geconstateerde achterlijkheid. De IQ-test lijkt zo te gaan dienen als een meter van eventuele ‘achterlijkheid.’ Omdat er slechts vijf proces-verbalen een meisje als verdachte hebben, is het lastig om het gebruik van de IQ-test te vergelijken tussen jongens en meisjes. Wel is het zo dat er in deze vijf proces-verbalen geen verschillen zijn te vinden met de proces-verbalen die een jongen als onderwerp hebben. Ook bij meisjes wordt er gesproken in termen van ‘debiel’, ‘achterlijk’ of ‘ongunstig en onaangenaam.’

Een andere verandering in vergelijking met de voorgaande periodes is dat er vanaf ongeveer 1948 bijgehouden wordt in de rapporten of het kind naar de bioscoop gaat. Ook wordt gecontroleerd of het kind veel snoept of rookt. Wanneer hier sprake van is in de proces-verbalen, wordt de conclusie dat het kind de bioscoop bezoekt zo goed als altijd beoordeeld als onzedelijk. De ‘aard’ van het kind wordt dan meermaals omschreven als ‘verkwistend’ en ‘onverschillig’, waarbij de ambtenaar voor de kindervetten af lijkt te keuren waaraan het kind diens geld uitgeeft. Wanneer voor de ambtenaar duidelijk is dat het kind in kwestie veel snoept, rook of zelfs beiden, schrijft de ambtenaar zinnen zoals ‘de ambtenaar in kwestie wantrouwt de zedelijkheid van deze jongen, wiens onverschilligheid onovertroffen is.’ De oplossing vindt de ambtenaar voor de kindervetten in het ‘treffen van noodzakelijke pedagogische maatregelen.’⁵⁰ In de Status Quaestionis is de door Nelleke Bakker omschreven karaktervorming al kort genoemd als onder andere een disciplineren en normaliseren van de aangeboren individuele aanleg, mocht hier reden toe zijn.⁵¹ In de rapporten zien we het idee terug dat een strenge tucht kan leiden tot een correctie van het afwijkende karakter of de ‘aard’, hetgeen zich uit in een onzedelijke drang om veel te snoepen, te roken of vaak naar de bioscoop te gaan. Indien van deze afwijking sprake is, wordt het nodig geacht het kind uit zijn omgeving of ‘milieu’ te onttrekken en de afwijking te corrigeren door middel van een strenge tucht.

Daarnaast is er vanaf 1943 een groeiende interesse te lezen in de rapporten naar het verloop van de zwangerschap en de geboorte van het kind. Dit valt te verklaren aan de hand van de medische opleiding van de zenuwarts, waardoor andere aspecten als oorzaak worden aangedragen voor het gegeven dat het kind in aanraking komt met justitie.⁵²

In de proces-verbalen gaat het bij de overgrote meerderheid van de dossiers om jongens die diefstal gepleegd hebben. Naast dat het strafbare misdrijf overeenkomt, is er ook nog steeds sprake van hetzelfde woordgebruik om het kind te omschrijven. Wanneer een jongen door de ambtenaar voor de kindervetten bezocht en beoordeeld wordt, wordt deze in zo goed als ieder rapport omschreven als ‘leugenachtig’, voor meisjes geldt dat zij worden beoordeeld als ‘stiekem.’ Een nieuw oordeel dat vanaf de helft van de jaren ’40 opduikt en daarna steeds frequenter voorkomt, is eventuele

50 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 224, Proces-verbaal 7501, 14-12-1949.

51 Bakker, *Kind en karakter*, blz. 6.

52 Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 58. Meer over medicalisering van onder andere de geboorte, zie: *Pedagogisch Tijdschrift* 15 (1990).

‘zenuwachtigheid’ of ‘nervositeit’ bij jongens. Deze zenuwachtigheid hangt vaak samen met een seksualiteit waaraan, vanuit het oogpunt van de ambtenaar voor de kindervetten, iets mankeert. Dit kan zo zijn wanneer de jongen in kwestie ‘onaneert’ of op jonge leeftijd met meisjes ‘ontucht pleegt’, maar de categorisering van zenuwachtigheid wordt voornamelijk gebruikt wanneer er sprake is van homoseksualiteit.

Daarnaast wordt het gedrag van het kind nog steeds geduid in een sterk binaire taal. In de rapporten van de ambtenaar voor de kindervetten gaat het om een kind dat aangenaam of onaangenaam overkomt. Zo beoordeelt de ambtenaar degene in kwestie als bedorven of juist als iemand die ‘niets onzedelijks’ uitstraalt, sprake van een gulden middenweg is er amper.

Al eerder heb ik vermeld dat de meeste kinderen die in aanraking komen met justitie uit de stad komen en uit een lagere sociale klasse. Dit blijft ook terugkomen in de rapporten van de ambtenaar voor de kindervetten, die er in rapporten vaak een duidelijke mening over hebben. Er wordt vaak gesproken over ‘een zeer ongunstig bekend staand milieu’, een ‘zeer laagstaande omgeving’ of een omgeving waarvan een ambtenaar voor de kindervetten over schrijft dat het ‘geen wonder is dat kinderen uit een dergelijk milieu tot oneerlijkheid komen.’⁵³ In het onderzoek van de ambtenaar voor de kindervetten is er steeds grote aandacht voor de omgeving of het milieu van het kind, iets dat voor de eerdere periodes ook al duidelijk naar voren is gekomen. Dimmendaal heeft dit al gezien in haar onderzoek naar meisjes in de tuchtschool, waar het gedachtegoed over aanleg en erfelijkheid vanaf het begin van de twintigste eeuw erg populair is in het denken over de omgang met (moeilijk opvoedbare) kinderen. Van de afkomst van het kind wordt in deze periode gedacht af te kunnen lezen van hoe het kind zich zou ontwikkelen. Gaandeweg de twintigste eeuw gaat echter het ‘milieu’ een rol spelen. Factoren rondom het kind, zoals de ouders en de feitelijke omgeving waar het kind opgroeit, zouden een bepalende rol spelen in het opgroeien van het kind.⁵⁴

Dit milieu kan in de rapporten twee rollen innemen, namelijk de passieve, feitelijk leefomgeving enerzijds en een actieve rol als actor anderzijds. In dit laatste geval gaat het dan voornamelijk om het gezin of eventuele ‘rakkers’ van het kind. Zo kan er over het kind gezegd worden dat “verdachte heeft het milieu tegen”, wanneer blijkt dat de jongen in kwestie een werkeloze vader heeft die veel drinkt en een ‘zenuwachtige moeder.’⁵⁵ Het denken over een kind binnen het milieu waarin dit kind opgroeit, is dus niet verandert van de vorige periodes tot nu. Wel is er vanaf het midden van de jaren ’40 een nieuwe manier van kijken en rapporteren aanwezig in de proces-verbalen, namelijk die van de zenuwarts.

53 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 224, Proces-verbaal 7031, 26-10-1949.

54 Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 183-184

55 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 209, Proces-verbaal 6255, 28-01-1948.

In de loop van de jaren '40 valt op dat de psychiatrische taal, zoals het benoemen van seksuele afwijkingen en kinderen omschrijven als psychisch niet in orde, steeds meer gemeengoed wordt in de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten. Zo zijn er in rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten op het einde van de jaren '40 steeds meer voorbeelden te vinden van de ambtenaar die het taalgebruik van de zenuwarts overneemt. In een voorbeeld gaat het om een jongen, verdacht van diefstal, waarover de ambtenaar voor de kindwetten schrijft dat de jongen “zijn doen en laten zijn het psychopathische zeer dicht genaderd”, de jongen is “seksueel al vrij verdorven”.⁵⁶ In een ander geval, met wederom een jongen verdacht van diefstal als onderwerp, schrijft de betreffende ambtenaar voor de kindwetten in 1947 dat deze jongen, woonachtig in een ‘vogelwijkhuisje’, een ‘ziekeliijk mannetje is’, met een ‘broodmager oudemannetje gezicht.’ De jongen vertoonde volgens de ambtenaar ‘ongetwijfeld psychopathische trekken.’

In een ander proces-verbaal is er een jongen die verdacht wordt van het hebben gepleegd van de diefstal van een fiets. Hij wordt in 1949 door een ambtenaar voor de kindwetten als volgt beoordeeld: de jonge had ‘een te materialistische opvoeding, zonder enige morele lijn.’ Daarnaast heeft hij, volgens de ambtenaar voor de kindwetten, een ‘licht psychopatische afwijking, slechts op te lossen door een heropvoeding.’ Hij verwijst het kind door naar de zenuwarts, die over deze jongen het volgende schrijft: de jongen ‘is erg oversekst door perverse gedachten’, dit komt mede doordat de jongen ‘verstandelijk onvolwaardig is.’⁵⁷

In het hierboven staande voorbeeld zien we dat de zenuwarts op een opvallend gebied conclusies trekt over de jongen die hier verdacht is. Waar de ambtenaar voor de kindwetten over het algemeen vooral kijkt vanuit een moreel oogpunt, wordt het kind bij de zenuwarts beoordeeld op diens seksualiteit.

Over seksualiteit en kinderen, die om wat voor reden dan ook in aanmerking komen met justitie, is onder andere geschreven door Bultman en Dimmendaal. In haar onderzoek naar meisjes in het Rijksopvoedingsgesticht en hoe deze meisjes getest worden, ziet Bultman hoe meisjes gepseudologiseerd worden. Dit houdt onder andere in dat er gepoogd wordt de seksualiteit van de meisjes te disciplineren. Hadden de meisjes een ‘normale ontwikkeling gehad’, dan zouden zij zich op seksueel gebied niet zo ‘problematisch’ gedragen.⁵⁸ In *Huize de Ranitz* ziet Dimmendaal dat gedurende de door haar uitgekozen onderzoeksperiode maar liefst 69% van de meisjes opgenomen werd naar aanleiding van afwijkend seksueel gedrag. Er zou sprake zijn van een bedreiging van verloederende seksuele moraal, iets waarvan meisjes als aanstichters beschouwd werden.⁵⁹ Wat volgens Dimmendaal

56 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 209, Proces-verbaal 5827, 22-01-1947.

57 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 219, Proces-verbaal 6621, 02-02-1949.

58 Bultman, *Constructing a Female Delinquent Self*, blz. 379-380.

59 Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 130.

in deze periode gedefinieerd wordt als ‘het keurige meisje’ is dan vooral ook een meisje dat passief is op seksueel gebied.⁶⁰

Zoals hiervoor al vaker gezegd, gaat het in de door mij onderzochte proces-verbalen voornamelijk om jongens. Ook in deze bronnen wordt er een duidelijk verschil gemaakt tussen wat als ‘normaal’ voor een jongen wordt beschouwd en wat als afwijkend. Wanneer de jongen bij de zenuwarts komt, wordt zijn seksualiteit nauwlettend onderzocht en ook beoordeeld. Dan blijkt dat eventuele homoseksualiteit door de zenuwarts als afwijkend beoordeeld wordt. Wanneer een jongen bijvoorbeeld verdacht wordt van het hebben gepleegd van homoseksuele handelingen met een minderjarige, dat wil zeggen onder de zestien, zegt zenuwarts Janssens, dat de jongen in kwestie ‘geestelijk en lichamelijk niet in evenwicht is.’ Aan de jongen ‘moet worden bijgeschaafd door te werken’, want, zo stelt de zenuwarts ‘dan groeit het er wel uit.’⁶¹

Dit denken in het corrigeren van het gedrag van kinderen door deze hard te laten werken of het aanbrengen van orde en tucht ziet Delicat als de praktijk in het kinderstrafrecht, tegenover theoretische ontwikkelingen van het eerder met emotionele druk werken en zo te disciplineren ‘van binnenuit.’ Delicat schrijft hierover dat er in de vakliteratuur over jeugdrecht en heropvoeding gepleit wordt voor een interne tucht, waarbij het kind gedisciplineerd dient te worden om zo te leren met vrijheden om te gaan in plaats van om alleen een lichamelijke tucht.⁶² Delicat stelt dat de praktijk ver achterblijft in vergelijking met de theorie en dat tucht tot de jaren ’60 nog vooral als een lichamelijke of fysieke disciplineringsmethode geldt.⁶³ Ook in deze proces-verbalen wordt er steeds gesproken in termen als: “Er moet bij hem een fundament van tucht gelegd worden”.⁶⁴ Van harde maatregelen wordt verondersteld dat ze het beste resultaat opleveren.

Toch blijft het voor de zenuwarts schipperen met wat de beste oplossing is voor kinderen die afwijkend gedrag vertonen op seksueel gebied. Wanneer een jongen in 1949 ervan verdacht wordt ontucht te hebben gehad met een minderjarige vrouw, beoordeelt de zenuwarts deze jongen als ‘seksueel overprikkeld’ met een ‘totaal gebrek aan zelfbeheersing op seksueel gebied’, wat zich onder andere uit in het gegeven dat de jongen onaneert. De beste oplossing is, volgens zenuwarts Van Hoesel, om de jongen kort te straffen aangezien een ‘lange straf onder seksgenoten minder wenselijk is.’ Dit zou volgens Van Hoesel kunnen leiden tot ‘seksuele aberraties.’

Naast de nadruk die bij de zenuwarts ligt op de seksualiteit van het kind, verschillen de rapporten van de ambtenaar voor de kindertwetten en de zenuwarts op nog een ander punt. Het kind

⁶⁰ Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 234.

⁶¹ BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 219, Proces-verbaal 6607, 19-01-1949.

⁶² Delicat, *Van ijzeren vuist naar zachte hand*, blz. 222.

⁶³ Ibidem, blz. 224-225.

⁶⁴ BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 193, Proces-verbaal 3126, 03-03-1942.

wordt bij de zenuwarts meer als een individu beschouwd en beoordeeld. Ook in de jaren '40 blijft de ambtenaar voor de kindwetten het kind voornamelijk zien en ook beoordelen als een onderdeel van het milieu waarbinnen het kind opgroeit. Met herhaling valt te lezen in de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten dat 'het milieu van de verdachte peadagogisch te slap en te voorzichtig is', er sprake is van een 'verdorven milieu' of simpelweg dat 'de verdachte het milieu tegen zich heeft.'

De zenuwarts laat het milieu niet helemaal weg in diens analyses, omdat de voorgeschiedenis van het kind nauwkeurig wordt doorgenomen, hetgeen zich uit in een aantal vragen. Zijn er gevallen van toevallijden of krankzinnigheid in de familie bekend? Drinkt de vader veel? Zijn er problemen geweest bij de zwangerschap of de geboorte? De zenuwarts stelt deze vragen om de vraag of de verdachte 'geestelijk en lichamelijk in balans en in orde is', te kunnen beantwoorden. De taal die door de zenuwarts gebruikt wordt om het kind te omschrijven is veel gevarieerder dan die van de ambtenaar voor de kindwetten. Hoewel ook de zenuwarts een groot deel van de jongens als 'achterlijk' beoordeelt, gaat de zenuwarts vaak nog een stap verder door meerdere eigenschappen toe te kennen aan het kind. Een jongen, verdacht van diefstal wordt als volgt beschreven: Hij "is cynisch, wat verbitterd, stug, moeilijk te benaderen.' De jongen 'staart zich blind op klatergoud en het schijngeluk in het leven' en 'met een sarcastische lache beziet hij zijn daden.' Over dezelfde jongen vermeldt de rapporteur dat diens ouders bescheiden doch behoorlijk leven, en de jongen 'zo hij niet debiel is, dan wel een grensgeval.⁶⁵

Een meisje dat verdacht wordt van het veelvuldig hebben gepleegd van diefstal, wordt door de ambtenaar voor de kindwetten beschreven als een 'debiel meisje uit een ongunstig bekend staand milieu.' Zenuwarts Baan onderwerpt het meisje aan een serie lichamelijke en geestelijke tests en oordeelt als volgt: 'Dit kind lijdt aan bedwateren en nagelbijten', er is sprake van 'pseudo-debilitas', er is zijns inziens sprake van 'een duidelijk degeneratief meisje.'⁶⁶ Hoewel de analyses deels overeenkomen, gaat de zenuwarts een stuk verder, onder andere door het kind op allerlei manieren te testen.

'Kinderlijk onhandig en op seksueel gebied onbetrouwbaar' (1950 – 1959)

In het archief van het BHIC zijn voor de periode van 1950 tot 1959 slechts 38 proces-verbalen te vinden, verspreid over vijf dozen met procesdossiers. Van deze 38 proces-verbalen ontbreekt er in vier

65 BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch, 287, Proces-verbaal 8192, 28-04-1952.

66 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 219, Proces-verbaal 6597, 19-01-1949.

gevallen verdere informatie. In de overige 34 proces-verbalen zijn het in 31 gevallen jongens die verdacht worden van het misdrijf, bij de drie andere gevallen gaat het om meisjes. De overgrote meerderheid van de jongens staat terecht vanwege diefstal, hiervan is sprake in 21 gevallen. Op een geval voor doodslag en een geval van brandstichting na, gaat het in de acht andere proces-verbalen om het plegen van ontucht, al dan niet met iemand van hetzelfde geslacht. Bij de drie proces-verbalen waarin een meisje wordt verdacht van een misdrijf, worden ontucht en omgang met mannen aangevoerd als misdrijf.

In dertien van de 34 proces-verbalen is er een rapport te vinden van een zenuwarts, hier gaat het in twaalf gevallen over jongens en slechts een keer over een meisje. De indruk die de ambtenaar voor de kindwetten krijgt van een verdachte is leidend en niet het gepleegde misdrijf. In vijf gevallen volgt een psychiatrisch onderzoek door de zenuwarts na het plegen van ontucht (vier keer door jongens, een keer door een meisje), in de overige acht gevallen volgt het verdere onderzoek na diefstal. De indruk dat een onderzoek door de zenuwarts nodig is, kan worden gewekt door het kind zelf, maar ook door de omgeving waarin het kind opgroeit. Wordt de omgeving bijvoorbeeld beoordeeld door de ambtenaar voor de kindwetten als een ‘moreel besmettelijke en afgelegen volksbuurt’, en het kind als een ‘gauw beïnvloedbaar, lastig manneke’, dan wordt een onderzoek door de zenuwarts als gewenst geacht.⁶⁷ Ook wanneer de ouders van de verdachte ‘geen gunstige naam hebben in de omgeving’ onder andere door hun ‘dubieuze zedelijkheid’ kan de ambtenaar voor de kindwetten naar eigen zeggen niet anders dan een zenuwarts inschakelen.⁶⁸

Wanneer het kind zelf de indruk wekt bij de ambtenaar voor de kindwetten dat er een onderzoek door een zenuwarts nodig is, wordt het kind vaak in dezelfde bewoordingen beschreven. Hierbij wil ik wel aantekenen dat in alle dertien gevallen er, vanuit het gezichtspunt van de ambtenaar voor de kindwetten, het een en ander mankeert aan het milieu waarbinnen het kind opgroeit. In de dertien gevallen krijgt het kind acht keer het label van ‘leugenachtig’, waarvan zes keer in combinatie met een zekere ‘zwakbegaafdheid.’ Het beoordelen van jongens als leugenachtig is, zoals gezien in dit onderzoek, niets nieuws en ook hier niet voorbehouden aan kinderen die naar de zenuwarts moeten voor extra onderzoek. Uit de dertien proces-verbalen waarbij een kind naar de zenuwarts moet, is het mij niet gelukt om precies te achterhalen waarom juist deze kinderen zijn doorverwezen naar de zenuwarts. Voor deze kinderen zijn geen specifieke woorden gebruikt die alleen in deze dertien gevallen voorkomen.

Ook in de rapportages van de zenuwarts blijft het milieu waarbinnen het kind leeft of opgroeit een grote rol spelen bij de beoordeling van het kind. Maar de zenuwarts kijkt echter vooral ook naar het individuele kind zelf, waarbij de zenuwarts duidelijk verschilt van de ambtenaar voor de kindwetten, uit wiens rapporten duidelijk wordt dat het kind vooral beoordeeld wordt als onderdeel

⁶⁷ BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch, 287, Proces-verbaal 8191, 08-04-1952.

⁶⁸ BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch 186, Proces-verbaal 7501, 20-12-1950.

van zijn milieu of omgeving, waarmee ik hier zowel het huis en gezin bedoel als ook bijvoorbeeld het onderdeel zijn van de straat of wijk. Zoals eerder in dit onderzoek al beschreven, is het vaak niet meteen duidelijk wat concreet met het begrip ‘milieu’ bedoeld wordt. Zo is er een ‘opvallend zenuwachtige jongen’, verdacht van diefstal, waarvan de ambtenaar het volgende zegt: ‘Zoals dit meestal met geestelijk abnormalen het geval is, is ook deze jongen gemakkelijk door zijn vriendjes over te halen’, de enige oplossing volgens de ambtenaar voor de kindervetten is een onttrekking aan dit milieu en een ‘heropvoeding om dit karakterologisch scheef gegroeide kind klaar te maken voor een plek in de maatschappij.’ Anders ziet de ambtenaar voor de kindervetten het niet goed komen met deze ‘zenuwachtige jongen, die geestelijk achterlijk is.’⁶⁹

Het verschil in de gebruikte taal in rapporten van de ambtenaar voor de kindervetten en de universitair opgeleide zenuwarts is in het hoofdstuk Bronnen en Methoden al kort aangestipt. Wanneer er in de proces-verbalen rapporten van beiden aanwezig zijn, wordt duidelijk dat niet alleen de gebruikte taal verschilt. Ook de invalshoek van waaruit de rapporteur kijkt en waar deze zich op concentreert verschilt met de invalshoek van de zenuwarts. Een voorbeeld hiervan is een jongen, verdacht van diefstal die allereerst onderzocht wordt door de ambtenaar voor de kindervetten. Deze stelt dat de jongen en diens gezin duidelijk ‘mensen van mindere stand’ zijn, Daarnaast moet ‘de verdachte tot de debielen gerekend worden.’ De zenuwarts Janssens oordeelt over de jongen dat hij ‘lichamelijk niet gezond en geestelijk niet normaal is’, de jongen is een ‘veelvuldig bedwateraar’, ‘een hardnekkig onaneerder’ en hij is een nagelbijter.⁷⁰ Hier zien we dat in het rapport van de ambtenaar voor de kindervetten de jongen in kwestie allereerst gezien wordt als onderdeel van ‘mensen van mindere stand’, bij de zenuwarts wordt specifiekere gekeken naar de jongen en eventuele afwijkingen in diens gedrag.

Gaat het in een ander geval in het rapport van de ambtenaar voor de kindervetten om een jongen, wiens ‘gezin en milieu geen gunstige naam hebben’, en wie op school gezien wordt als een ‘onzegelijke, vervelende leerling, die niet zijn best wil doen’, beoordeelt de zenuwarts dezelfde jongen als volgt: ‘Deze morele slappeling doet zich voorkomen als een homoseksueel’ en hij is ‘een slome, onverschillige, gevoelsarme jongen.’⁷¹ De jongen in dit proces-verbaal wordt schuldig verklaard aan het plegen van ontucht met een meisje van onder de zestien. De manier waarop hij door beide professionals wordt beoordeeld verschilt behoorlijk, zoals we hierboven kunnen lezen. Beoordeelt de ambtenaar voor de kindervetten het kind nog vooral binnen diens milieu, lijkt het erop dat de zenuwarts meer naar het individuele kind kijkt. Daarbij concentreert de zenuwarts zich ook op andere aspecten waar het kind zou kunnen afwijken en trekt de zenuwarts daaruit zijn conclusies, waarbij vooral zijn focus op de seksualiteit van het kind opvallend is.

69 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 214, Proces-verbaal 6268, 11-02-1948.

70 BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch, 286, Proces-verbaal 7456, 29-11-1959.

71 BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch, 286, Proces-verbaal 7501, 20-12-1950.

De seksualiteit van het verdachte kind ligt bij de zenuwarts, zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, sowieso al onder een vergrootglas. Van de dertien gevonden rapporten van de zenuwarts wordt er in twaalf van deze rapporten in meer of mindere mate gesproken en ook geoordeeld over de seksualiteit. In de twaalf rapporten waarbij een jongen onderzocht wordt door de zenuwarts, wordt uitdrukkelijk geïnformeerd of de jongen onaneert, met andere woorden zichzelf bevredigd. Daarnaast wordt er gevraagd of de jongen interesse heeft in anderen van hetzelfde geslacht en of dit wellicht in de familie voorkomt. Zo ziet een ambtenaar voor de kindwetten in een bezoek bij een jongen verdacht van ontucht met een andere jongen dat ‘de ouders het goed menen met de kinderen.’ Op school oordelen de schoolmeesters dat de jongen ‘zeker niet de vlugste is’, de jongen is ‘kinderlijk en onhandig.’ De ambtenaar voor de kindwetten beoordeelt de jongen als ‘een achterlijke jongen’ die ‘in een goed milieu, ondanks zijn gedegeneerde trekken, goed zou kunnen gedijen.’ De zenuwarts concludeert toch anders, de jongen ‘maakt een sloom-trage indruk en lijkt op seksueel gebied niet betrouwbaar.’ Wat de zenuwarts in kwestie, dhr. Zuithof, met deze onbetrouwbaarheid bedoelt, wordt in het volgende citaat duidelijk: ‘door een sterke remming op diens seksuele ontwikkeling is verdachte grillig, hetgeen zich uitte in het toegeven aan erotische impulsen.’ Zuithof ziet maar een oplossing: het kind weghalen uit diens milieu en ervoor zorgen dat het kind beschermd wordt, want thuis is ‘de leiding te zwak om de jongen af te houden van zijn seksuele dwalingen.’⁷²

Hoe er over de seksualiteit van het kind wordt gedacht door de zenuwartsen komt duidelijk in de door hun opgestelde rapporten naar voren. In een geval van een jongen die verdacht wordt van het plegen van ontucht met iemand van hetzelfde geslacht, beneden de zestien, spreekt de zenuwarts Van Hoesel over de jongen en diens handelen als een ‘aan een schakeling van tegen-natuurlijke ontucht.’ Volgens Van Hoesel blijkt dat de jongen in kwestie ‘eenmaal tot homoseksuele handelingen overgehaald is, waarna hij hieraan verslaafd geraakt is.’ Verder ‘mankeert het gedrag niets.’ Als oplossing oppert de zenuwarts dat de jongen aan de hand van ‘voorlichting en therapeutische gesprekken genezen kan worden van zijn dwaling.’⁷³

De veroordeling van homoseksualiteit is iets dat onder psychiaters in ieder geval tot de jaren '60 blijft voortduren, dit laat Dimmendaal zien aan de hand van gepubliceerde vakliteratuur van psychiaters uit die tijd. Zo wordt verondersteld dat homoseksualiteit in de pubertijd in principe normaal kan zijn, maar dat deze aandoening wel genezen dient te worden. De oplossing zou te vinden zijn in geduld en tijd.⁷⁴ In de door mij bestudeerde bronnen komt het beeld dat Dimmendaal schetst ook consequent terug. Homoseksualiteit onder jongens is iets dat “er wel uitgroeit”, maar waar wel aan gewerkt moet worden. Een wederkerende constatering van de zenuwartsen is dat uit psychologisch onderzoek komt, is dat jongens ‘een gebrek aan zelfbeheersing op seksueel gebied’ hebben, wat zich

72 BHIC, Den Bosch, 109 Rechtbank in Den Bosch, 288, Proces-verbaal 8286, 17-06-1952.

73 BHIC, Den Bosch, 810 Rechtbank in Den Bosch, 219, Proces-verbaal 6644, 16-02-1949.

74 Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling*, blz. 243.

uit in 'seksuele aberraties.' Door therapie zou het mogelijk moeten zijn om de jongens weer op het rechte pad van de seksualiteit te krijgen en ze te corrigeren, mochten ze van dit pad afwijken.

Zoals in de Status Quaestionis al besproken, worden meisjes in de rapporten van *Huize de Ranitz*, volgens Dimmendaal, afgezet tegenover een ideaaltype van het 'keurige meisje.' Dit ideaaltype uit zich door een passiviteit ten opzicht jongens en een focus op het huishouding en het huwelijk. Het taboe rondom seksualiteit wordt volgens Dimmendaal pas doorbroken met de komst van de zenuwartsen in het zorgproces, die uitgebreid stil staan bij de seksualiteit van de meisjes.⁷⁵ Hier in deze rapporten zien we een vergelijkbaar proces als we kijken naar de proces-verbalen waarin een jongen verdacht is. In de periode van 1920 tot en met grofweg 1943 wordt er amper aandacht besteed aan de seksualiteit van het verdachte kind in de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten, in ieder geval wanneer het om jongens gaat. Zoals gezien in de rapporten uit de jaren '20 is juist bij vrouwen omgang met mannen of vrouwen die op 'zedelijk gebied ongunstig bekend staan' een voorname reden om het meisje in kwestie aan haar milieu te onttrekken. Wanneer er in de jaren '20 tot en met de jaren '30 sprake was van problematiek omtrent seksualiteit bij jongens, werd hier meestal niet veel mee gedaan door de ambtenaar voor de kindwetten.

In de jaren '40, en in toenemende mate in de jaren '50, is het tegenovergestelde aan de hand. Is er in deze periode sprake van een jongen die 'iets abnormaals over zich heeft', wordt er niet gesproken over 'leugenachtigheid' zoals in de voorgaande periodes vaak het geval was. In deze periode wordt er gesproken over een jongen die 'psychisch zeer gering ontwikkeld is' en zich 'schuldig zou kunnen maken aan zedelijke wandaden.'⁷⁶

Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: "Hoe wordt het gedrag van delinquente kinderen die verdacht worden van een misdrijf geobserveerd en onderzocht in de periode 1921 tot en met 1960?" Om tot een antwoord te komen op deze vraag, is er in dit onderzoek veertig jaar jeugdstrafrecht onderzocht aan de hand van twee soorten rapportages, namelijk die van de ambtenaar voor de kindwetten en vanaf de jaren '40 ook de rapportages van de zenuwarts. Deze rapportages zijn een onderdeel van proces-verbalen en vertellen ons hoe de ambtenaar voor de kindwetten en de zenuwarts het kind observeren, beschrijven en ook beoordelen. In de huidige stand van het geschiedwetenschappelijke debat omtrent kinderen en justitie, ligt de nadruk van historici

⁷⁵ Ibidem, blz. 239.

⁷⁶ BHIC, Den Bosch, 1091 Rechtbank in Den Bosch, 286, Proces-verbaal 7417, 08-11-1950.

voornamelijk op beleidsmatig bronmateriaal. Vragen worden beantwoord aan de hand van bronnen zoals wetgeving en vakliteratuur, waardoor het kind als zodanig amper in beeld komt.

Historici die wel onderzoek doen naar de praktijk van beschrijving en beoordeling van kinderen zijn Dimmendaal en Bultman. Beiden concentreren zich in hun bronmateriaal op meisjes opgenomen in een Rijksopvoedingsgesticht. Dimmendaal onderzoekt rapporten, opgesteld door zorgverleners, die de meisjes opgenomen in *Huize de Ranitz* beschrijven. Bultman onderzoekt testresultaten van vier verschillende testen aan de hand waarvan meisjes getest kunnen worden bij opname in een heropvoedinghuis. Volgens Dimmendaal moeten meisjes in het heropvoedinghuis groeien naar een ideaaltypisch ‘keurig meisje.’ Een belangrijk onderdeel van dit ideaaltype is dat het meisje zich op seksueel gebied niet actief opstelt. Lange tijd is seksualiteit sowieso lange tijd niet bespreekbaar, pas met de komst van de psychologen ontstaat er hier interesse voor. Bultman ziet in haar onderzoek dat er geprobeerd wordt de seksualiteit van meisje te disciplineren aan de hand van psychologisch gedachtegoed, om te zorgen dat de meisjes zich ook op dit gebied ‘normaal’ gedragen.

De overgrote meerderheid van kinderen die verdacht worden van een misdrijf in de periode van 1920 tot 1960 in de door mij onderzochte proces-verbalen bestaat uit jongens. Omdat deze kinderen in de onderzochte periode ook met de zenuwarts te maken kunnen gaan krijgen, is het interessant om naast het door Dimmendaal en Bultman beschreven beeld van vrouwelijkheid, te gaan kijken naar hoe en waarop jongens beoordeeld worden.

Uit dit onderzoek zijn er grofweg twee veranderingen van beoordeling van het gedrag van kinderen in de context van het jeugdstrafrecht naar voren gekomen. Allereerst is gebleken dat er in de rapporten van de ambtenaar voor de kindwetten een erg grote rol is weggelegd voor het milieu waarbinnen het kind opgroeit. De kinderen, voornamelijk jongens uit de stedelijke, sociaal lagere klasse, worden binnen dit milieu beoordeeld in steeds weer dezelfde bewoordingen. Pas met de komst van de zenuwarts is er te zien dat het kind door de zenuwarts als individu getest, beschouwd en beoordeeld wordt. Hoewel ook bij de zenuwarts het milieu duidelijk wordt meegenomen, komt uit de rapporten van deze zenuwarts een veel gevarieerder beeld van het kind naar voren.

Het kind wordt, door de onderzoeksperiode heen, daarnaast op een veranderende manier omschreven in de rapporten. De taal waarmee het kind geobserveerd en veroordeeld wordt verandert, de taal psychologiseert, waardoor de ambtenaar voor de kindwetten het kind vanaf de jaren '40 ook als bijvoorbeeld een psychopaat kan gaan beschrijven. Deze verandering lijkt te komen doordat het psychologisch gedachtegoed in het jeugdstrafrecht gemeengoed wordt. De ambtenaar neemt door zenuwartsen gebruikte taal deels over in de rapporten.

In de onderzochte periode zien we een verandering van hoe voornamelijk delinquentie jongens worden geobserveerd en beoordeeld. Waar er de eerste twintig jaar amper aandacht besteedt wordt aan de seksualiteit van jongens, is er in de daaropvolgende twintig jaar precies het tegenovergestelde aan

de hand. Zo voltrekt zich gedurende veertig jaar de mogelijke beoordeling van het kind dat in aanraking komt met justitie als ‘leugenachtig’ naar dat van ‘psychopaat’, waarbij er bij de laatstgenoemde term veel aandacht is van de zenuwarts voor ‘afwijkingen’ in de seksualiteit van het kind. Als afwijkend in deze periode gelden volgens de rapporten het op jonge leeftijd plegen van ontucht, onanie, maar ook vooral homoseksualiteit. Daarnaast vindt er een geval van bijvoorbeeld diefstal een seksualisering van jongens plaats, doordat expliciet onderzocht wordt of de jongen in kwestie op seksueel gebied afwijkt.

Dimmendaal en Bultman hebben onderzoek gedaan naar meisjes die opgenomen zijn geworden in een Rijksopvoedingsgesticht. Seksualiteit speelt een grote rol in het bepalen van de identiteit van de meisjes als ‘normaal’ of ‘abnormaal.’ Uit dit onderzoek blijkt dat dit voor jongens vanaf de jaren ’40 ook steeds meer het geval wordt. Wanneer zij onderzocht worden door de zenuwarts speelt seksualiteit een grote rol in de beoordeling van het kind. De psychologisering van het recht heeft dus een duidelijke seksualisering van het delinquente kind tot gevolg.

Bronnen:

Al het bronmateriaal dat gebruikt is voor dit onderzoek, is terug te vinden in het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC). Het bronmateriaal valt uit elkaar in vier verschillende archiefnummers, allen hieronder te vinden. Deze archiefnummers beslaan per nummer een decennium. Ieder archiefnummer valt dan weer uit elkaar in een aantal archiefdozen, deze staan steeds onder het sub kopje van het archiefnummer vermeld. Iedere archiefdoos bestaat uit een aantal proces-verbalen. Deze proces-verbalen staan hier niet allemaal vermeld, maar worden wel steeds in de annotatie genoemd met de bijbehorende datum van de strafuitspraak, wanneer het gaat om een citaat uit het betreffende proces-verbaal.

- Brabants Historisch Informatiecentrum, Den Bosch, 23 Rechtbank in 's-Hertogenbosch 1838 - 1930 N.B. Stukken van 1825 – 1937.
 - o 1187 Kinderrechter, 1923 februari 24 - 1925 november 7
 - o 1188 Kinderrechter, 1925 december 28 - 1927 april 23
 - o 1189 Kinderrechter, 1927 april 23 - 1928 mei 19
 - o 1190 Kinderrechter, 1928 juli 6 - 1929 april 13
 - o 1191 Kinderrechter, 1929 mei 1 - 1930 februari 1
 - o 1192 Kinderrechter, 1930 februari 1 - 1930 december 13
- Brabants Historisch Informatiecentrum, Den Bosch, 523 Rechtbank in 's-Hertogenbosch, 1930 - 1939 N.B. Stukken van 1878 – 1965.

o 235, 1930.	o 240, 1936.
o 236, 1931.	o 241, 1937.
o 237, 1932 – 1933.	o 242, 1938.
o 238, 1934.	o 243, 1939.
o 239, 1935.	
- Brabants Historisch Informatiecentrum, Den Bosch, 810 Rechtbank in 's-Hertogenbosch, 1940 - 1949 N.B. Stukken van 1850 – 1958. Procesdossiers:

o 193, 1942.	o 209, 1946.
o 195, 1942.	o 214, 1948.
o 198, 1943.	o 219, 1949.
o 200, 1943.	o 224, 1949.
- Brabants Historisch Informatiecentrum, Den Bosch, 1091 Rechtbank in 's-Hertogenbosch, 1950 - 1959 N.B. Stukken van 1923 – 1965. Procesdossiers:

o 285, 1950.	o 287, 1952 – 1953.
o 286, 1950 – 1952.	o 288, 1953.

- 289, 1953 – 1959.

Literatuur:

- Aliaerts, Christiaan, 'Zalven of slaan? Het eeuwige pendelen tussen hulp en straf in de jeugdbescherming', in: Catharina Lis en Hugo Soly (red.), *Tussen dader en slachtoffer* (Brussel, 2001), blz. 371- 393.
- Bakker, Nelleke, *Kind en Karakter. Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845-1925* (Amsterdam, 1995).
- Bultman, Saskia, *Constructing a female delinquent self: assessing pupils in the Dutch State Reform School for Girls, 1905-1975* (Nijmegen, 2016).
- Brinkgreve, Christien, J.H. Oland en Abram de Swaan, *De opkomst van het psychotherapeutisch bedrijf* (Utrecht, 1979).
- De Koster, Margo, 'Jongeren en criminaliteit', *Tijdschrift voor criminologie* 53:3 (2010), blz. 310-320.
- Delicat, Jan-Wilm, *Van ijzeren vuist naar zachte hand?* (Nijmegen, 2001).
- Dekker, J.J.H., 'An educational regime: medical doctors, schoolmasters, jurists and the education of retarded and deprived children in the Netherlands around 1900', *History of Education* 25:3 (1996), blz. 255-268.
- Dekker, J.J.H., 'Witte jassen en zwarte toga's', *Pedagogisch Tijdschrift* 15 (1990), blz. 111-121.
- Dimmendaal, Geertje. *Heropvoeding en behandeling: Meisjes in Huize de Ranitz, Groningen 1941-1967* (Groningen, 1998).
- Groenveld, Simon. e.a., *Wezen en boeffes: zes eeuwen zorg in wees- en kinderverhuizen* (Hilversum, 1997).
- Kruithof, Bernard, 'Overheid, kindbescherming en 'het belang van het kind'', *Justitiële verkenningen* 34:8 (2008), blz. 11-23.
- Mulder, Ernst, *Beginsel en beroep. Pedagogiek aan de universiteit in Nederland 1900 – 1940* (Amsterdam, 1989).
- Weijers, Ido, 'Zestig jaar kinder- en jeugdpsychiatrie in Nederland (1920 – 1980)', in: *Kind en adolescent* 23:2 (2002), blz. 51-60.